

„Nebyl nikterak citlivůstkářem ani básníkem, jehož svět uzavírá se v komnatě...“ Počátky českého poznávání osobnosti a díla Petka Račova Slavejkova¹

Marcel Černý

“He was in no way a high-strung person, neither a poet, his world was limited to a chamber...” Beginnings of the Czech knowledge of Petko Rachov Slaveykov’s personality and work

This study is dedicated to the initial reception of the work of the Bulgarian revivalist poet, journalist and folklorist Petko Rachov Slaveykov (1827–1895) in the Czech environment. Ignác Jan Hanuš used his paremiologic collection as early as in the beginning of the fifties of the 19th century, which was published anonymously though, in the following years Vasil D. Stoyanov, Konstantin Jireček, Andrey V. Zekhirov (Panov), Jan Neruda, Josef Jakub Toužimský, Koicho Bozhkov, Emanuel Fait etc. informed the public about him. The artistic side of Slaveykov was revealed to the Czech readers relatively later — in 1887 a translation of his story with the Albanian topic of *Blood Revenge* (Krvopomsta) (translated by Karel Červenka) and in 1901 and 1904 his several poems were published (translated by Vladislav Šak and anonymous). Mainly Czech journalists wrote about Slaveykov, to them he was a patriotic teacher in particular, a national tribune and a fighter for the Bulgarian church, who after 1878 advocated for providing democratic processes of the country. Slaveykov’s most important poems have not been translated into Czech up to this day.

Keywords

Literary reception — Artistic translation — Czech-Bulgarian cultural relations — Folklore studies — Paremiology — Albanians — Bulgarian national revival — Bulgarian literature — Bulgarian poetry

Srovnáme-li recepci obou Slavejkovů v oblasti českého básnického překladu, zjistíme zajímavý paradox: nejen že jejich první poetické texty byly do češtiny přebásněny prakticky současně, nýbrž dokonce dříve (roku 1897) se k českému čtenáři na konci 19. století dostaly verše vůdčího představitele bulharské moderny Penča Petkova Slavejkova (1866–1912) a teprve poté, na samém počátku století následujícího, došlo konečně i na poezii otce prvně jmenovaného, Petka Račova Slavejkova (1827–1895), zakladatelské osobnosti bulharského obrozenského básnictví a žurnalistiky a rovněž agilního sběratele folkloru a bojovníka za samostatnost bulharské církve (o těchto překladech viz níže).

Jak ovšem bylo již počátkem osmdesátých let minulého století konstatováno (srov. Urban 1981: 11; Urban 1982: 234–236), z folklorních sběrů Petka Slavejkova (o je-

1 Příspěvek vznikl v rámci prioritního tématu spolupráce mezi Akademií věd České republiky a Bulharskou akademií věd na období 2014–2016 *Česká slavistika o Bulharech od počátku 19. století do roku 1918 — II. část* (reg. č. 41).

hož autorství se však nevědělo) čerpal už v padesátých letech 19. století Ignác Jan Hanuš (1812–1869), jeden z badatelsky zaměřených českých obrozenců (ve slavistice spíše pozapomenutých, avšak v etnologii a folkloristice oceňovaných a připomínaných), který kromě jiného vynikal též jako srovnávací paremiolog: roku 1853 vyšla jeho pilná monografie *Literatura příslovnictví slovanského a německého či předchůdcové Fr. Lad. Čelakovského v „Mudrosloví národu slovanského v příslovích“* (Hanus 1853) a v roce 1857 publikoval na stránkách brněnské *Koledy, kalendáře na rok obyčejný 1858* stručný výběr ze slovanských přísloví a pořekadel tří opomíjených slovanských národů — Bělorusů (Hanus 1857a: 86–88), Bulharů (Hanus 1857b: 88–90) a Lužických Srbů (Hanus 1857c: 90–91). Slavejkovova praverze pozdější publikace *Български притчи или пословици и характерни думи* (2 sv., 1889, 1897; souborně Slavejkov 1954) vyšla roku 1852 ([Slavejkov] 1852: 129–144) pod názvem *Български пословици* v 1. svazku čtyřdílného sborníku *Памятники и образцы народного языка и словесности* [v souborném vydání s dovětkem *руских и западных славян*], který tvořil zvláštní přílohu časopisu akademie věd v Petrohradě (*Прибавления к Известиям II-го отделения Императорской Академии Наук*), redigovanou renomovaným slavistou a znalcem Bulharska Izmailem Ivanovičem Sreznevským (1812–1880); existuje i jako separát. Slavejkov zde podal celkem 602 bulharských přísloví a pořekadel v abecedním (resp. azbučném) pořádku, avšak soubor se ke Sreznevskému dostal skrze gabrovského učitele Cvjatka Nedeva a v Petrohradě pobývajícího, avšak coby souchotináře předčasně zemřelého Bulhara Dimitra Stefanova Muteva (1818–1864) bez uvedení sběratele, proto vyšel bez Slavejkovova jména.

Ve své monografii o příslovích hovoří Hanuš v kapitole *f. Sbírký bulharských přísloví* (Hanus 1853: 80–81) o dvou bulharských paremiologických sbírkách: jednak o Bogorovově („Bogojevově“) knížce *Български народни песни и пословици* (1842), z níž čerpal F. L. Čelakovský (bulharistický kontext obrozencova díla podrobně zpracoval Urban 1988: 165–184), jednak o již zmiňované (Slavejkovově) edici časopisecké, o které praví: „U druhé není sběratel jmenován, jestiž to však Dor. D. M.“ (Hanus 1853: 81) Tajemná zkratka zaujala i Zdeňka Urbana, avšak nedovedl ji rozečíst: „[P]ráce je publikována anonymně, v souhrnném obsahu edice za léta 1852–1856 však je název upřesněn slovy ‚Sbornik g[ospodina] Mutijeva‘.“

Nevěděl-li o Slavejkovově autorství Sreznevskij, stěží se jistě divit, že o něm neměl tušení ani Hanuš. Pozoruhodné spíše je, že se Hanuš o sběrateli přece jenom zmiňuje a označuje jej — byť nejasnou — zkratkou ‚Dor. D. M.‘ (...) Rozluštit tuto zkratku, na podkladě dosud známých dobových pramenů nevysvětlitelnou, se mi bohužel nepodařilo (...).“ (Urban 1982: 236) Domnívám se, že rozluštění zkratky je jednoduché a de facto pouze potvrzuje zprostředkovatelskou úlohu Mutevovu, neboť ji lze číst „Доработка Димитра Мутева“, tedy „dokončení D. Muteva“ (dnes bychom řekli „k tisku připravil...“ nebo „rukopis do finální podoby upravil...“). O Sreznevského stycích s Mutevem se v Čechách vědělo, s oběma si např. dopisoval Václav Hanka, takže někdo mohl Hanuše upozornit na tuto okolnost, kterou pak zapojil do svého výkladu o bulharských příslovích.

První ukázky ze Slavejkovovy sbírky přinesl Hanuš už v *Literatuře příslovnictví* (Hanus 1853: 81), a to celkem 18 ukázek pouze v originále transliterovaném do latinky. V pozdější kalendářové edici podal již 75 přísloví, avšak s ohledem na „široké čtenářské vrstvy“ připojil k transliterovanému originálu „zevrubný jazykový a věcný

výklad“, který byl až na malé a nepodstatné výjimky poměrně přesný, proto nelze vyloučit, že měl Hanuš k ruce rodilého Bulhara jako konzultanta, zřejmě v Praze žijícího Ivana Vasileva Šopova (1826–1853) (Urban 1982: 235).

Pro ilustraci uvedme několik typických ukázek (jsou ponechány v autentickém pravopise), a to pouze z přísloví, která Hanuš reprodukoval v obou svých pracích² (bulharský originál citován podle [Славейков] 1852: 129–144; první verze Hanuš 1853: 81 [v závorce Hanuš odkazuje k pořadí v Slavejkovově prvoedici]; druhá verze Hanuš 1857: 88–90 [všechna zdůraznění jsou má; M. Č.]):

„Ако сме черни, не сме Цигане.“ — „Ако сме черни, не сме цигане (6).“ — „Ако (аč) сме черни, не сме Цигане,‘ аčkoli ze vně se podobáme sobě, předce vnitřek náš je jiný.“

„Вол ся връзва за рога-та, а челякъ за язык-атъ (или за уста-ма).“ — „Vol sja vr'zva za roga-ta a čeljak za jazyk-ot (45).“ — „Volŭ sja vrŭzva (tahá) za roga-ta a čeljak (člověk) za jazyk-at,‘ vola donutíš jen mocí, člověka ale rozumnou řečí.“ [dovětek v obou případech vynechán]

„Длъгочоса — краткоума.“ — „Dl'gokosa, kratkouma (110).“ — „Dlŭgokosa — kratkouma (žena),‘ hanlivé to pořekadlo i staří Čechové znali, jak Kosmas a Dalemil [sic!] dosvědčují.“

„Защо ти е брада-та, кога го нѣмашъ въ главѣ-тѣ.“ — „Za što ti je brada-ta, koga go němaš v glavě-tě (172).“ — „Za ščo ti je brada-ta, koga go nemaš v glavu-tu,‘ nač nosíš vousy jako starý rozumný, když nemáš ničehož v hlavě.“

„Лозе не ще молитвѣ, а мотыкѣ.“ — „Loze ne šte molitvę, a motykę (284).“ — „Loze (vinohrad) ne šče molitvą, a motyką,‘ modli se, ale pracuj též.“

„На едно слънце си сушили дрехы-тѣ.“ — „Na jedno sl'nce si sušili drechy-tě (314).“ — „Na jedno slŭnce si sušili drechy-tě,‘ na jednom slunci sušili si šaty (hadry) své, (říká se o příliš vzdálených příbuzných. Češi říkají též s úsměchem: naše kráva napila se z vaší louže — a — naše bába s vaší bábou mluvívala přes plot).“

„Чисто сребро раздѣ не хваща.“ — „Čisto srebro razdę ne chvašta (579).“ — „Čisto srebro razdą (rez) ne chvašta,‘ (chvatá,³ nechytá), jadrně dobrý člověk nepokazí se i v společnosti zlých.“

„Юнакъ и да може, а Богъ кога не поможе, нищо не може.“ — „Jonak i da može, a bog koga nepotože, ništo ne može (602).“ — „Jonak i da može, a bog koga ne potože, niščo ne može,‘ mladý i když může, bůh ale když nepomůže, nic (mladý) nemůže, tj. i silnější sám pro sebe bez vnější pomoci ničehož podstatného neprovede.“

Na první pohled jsou zřejmé rozdíly v záznamu bulharštiny latinkou — Hanuš dokonce kalendářové edici předeslal stručné *Poznamenání*, jež vypovídá o jeho názorech na bulharštinu (vzhledem k tomu, že se tématem česká bulharistika doposud nezabývala, dovolím si ocitovat celý text): „Bulharští Slované překrásnou svou druhdy řeč

2 Příklady z Hanušovy kalendářové edice komplexně a detailně zanalyzoval a na přednosti i nedostatky jeho překladu upozornil český bulharista v citované studii, k níž zájemce o tuto problematiku odkazují (Urban 1982: 234–237).

3 Zřejmě omylem místo „nechvatá“; M. Č.

tak již zohavili, že málo kterou formu mluvnickou rýze si zachovali; vyjímkou [sic!] jsou téměř jen jména ženského pohlaví, a ženské pohlaví statnější tedy u nich mužského; ostatní Slované až po dnes v mluvě ‚pohlavního jména‘ (Geschlechtswort, Artikel) nepotřebují, Bulhaři ale kladou je za statné jméno k. př. den-atü, der Tag — byvolica-ta, die Kuh — pivo-to, das Bier. Píšeme zde ъ = ü, ѣ = ě.“ (Hanuš 1857: 88) Kromě terminologické zvláštnosti, že bulharský určitý člen je u Hanuše nazýván „pohlavním jménem“, stojí za zmínku jeho snaha transliterovat jery etymologicky (týmž způsobem se vznik jerů také vysvětluje — tvrdý jer z krátkého indoevropského u a jeř z krátkého indoevropského i), avšak na druhou stranu je zčásti nedůsledný (píše např. *čeljak* místo *čeljakü*, *němaš* místo *němaši*), zčásti zachází do extrémů, když bulharské *ц* přepisuje podle ruštiny jako *šč* (ani v bulharských dialektech taková výslovnost neexistuje, navíc v tomto směru mohla Hanušovi napomoci i jeho znalost staroslověnštiny a řada průpravných studií Šafaříkových), a rovněž neadekvátně transliteruje *ю* jako *jo* (*Jonak*).⁴ Ostatní zásahy se týkají např. psaní velkých písmen (*Цигане* — *cigane* — *Cigane* [nakonec opraveno podle bulharského originálu], avšak *у Богъ* ponecháno v obou případech *bog*), unifikace určitého členu u maskulin (*язык-от* — *jazyk-at* [podle bulharského originálu *язык-амъ*]), potlačení jotace negované formy slovesa *има* (*němaš* — *nemaš* [patrně z přehlédnutí, anebo analogií podle částice *не*]) či přizpůsobení kořene češtině (*раздѣ* — *razdā*).⁵ Celkově vzato je tedy způsob záznamu bulharštiny jednodušší (neoznačování němých jerů, v jiných pozicích oba jery nahrazuje apostrof), a přitom autentičtější, a proto správnější (střednice št) u publikace vědecké (Hanuš 1853: 81), zatímco u lidového kalendáře (Hanuš 1857: 88–90) použil Hanuš zbytečně složitý transliterační systém, navíc ani důsledně nedodržovaného, ačkoliv z hlediska autenticity bulharštiny měl tento přístup závažné nedostatky a úskalí, na něž bylo upozorněno výše. O hloubce a šířce Hanušových reálných znalostí bulharštiny se i přes zřejmou spolupráci se Šopovem lze jen domýšlet.

Slavejkovovo jméno do českého periodického tisku uvedl počátkem šedesátých let 19. století v Praze studující bulharský obrozenec Vasil Dimitrov Stojanov (1839–1910). Poprvé se tak stalo ve stručném článku *Literatura bulharská*, který vyšel v listopadu 1863 v *Kritické příloze k Národním listům*.⁶ Stojanov zde nadšeně přivítal nový satirický časopis *Гаўда*, nemající v bulharské literatuře předchůdců, a přidal krátkou charak-

4 Dále je např. nesystematický přepis nosovky *ж* (popř. *лж*), která ve starším pravopise byla jednak grafémem označujícím vedlejší pád feminin (etymologicky akuzativ substantiv a zájmen), jednak různé tvary slovesné (*видѣхж, исхжмѣ*); kromě toho se psala i v kořeni některých slov a později byla podle své výslovnosti nahrazena grafémem *ъ*. Tak např. *ѣ главж-мж* přepsal ve své monografii nesmyslně *v glavę-tę* (tj. jako by transliteroval nosovku *ж*), v kalendářové edici rovněž neadekvátně *v glavu-tu* (snad jako přizpůsobení ruskému, popř. českému pádovému systému), ovšem na jiném místě nalezneme *мотыкж* přepsané jako *motyкę* (monografie) — *motyкą* (kalendář), čili prvek převzatý z polského pravopisu.

5 Tato „oprava“ však byla neopodstatněná, v bulharštině má „rez“ podobu „ръжда“ (v dialektech též „ражда“), zdá se tedy, že Hanuš měl o foneticko-fonologickém systému bulharštiny jen přibližnou představu, když se nesnažil unifikovat alespoň nejtypičtější bulharské střednice z praslovanštiny — št a žd.

6 1863–1864. *Kritická příloha k Národním listům* 1 (1 — listopad 1863): 28–29.

teristiku jeho duchovního otce: „Redaktor je duchaplný a nadaný spisovatel Slavejkov, který též co první národní pěvec bulharský proslulý jest. Jeho básně jsou tak v duchu národním, že je často ani rozeznati nelze od písni národních. Taktéž jest próza jeho snad nejlepší všech spisovatelů novobulharských. Proto přece nechceme tvrditi, že by ve vzdělanosti p. Slavejkovově nebyly značné mezery, on jest dílem samouk, jako i jiní starší i mladší Bulhaři, jimžto k důkladnému vzdělání se nedostávalo dobrých škol a vůbec vzdělávacích prostředků.“ (cit. podle Stojanovových spisů, Стоянов 2001: 7) V závěru svého hodnocení si neodpustil poznámku, že Slavejkov si dovolil reformovat bulharský pravopis — nepíše koncové (němé) jery, což se prý naprosto přičí praxi všech ostatních bulharských literátů. Na obranu Slavejkova nutno podotknout, že byl v tomto směru velice prozíravý, protože toto ortografické pravidlo bylo od počátku 20. století prosazováno některými lingvisty a nakonec (po roce 1944) i všeobecně přijato.

Čistě literární Slavejkovův portrét podal Stojanov v prvním z trojice navazujících článků *Slovo I. O literárních pracích oněch spisovatelů bulharských zvláště, kteří přispěli a přispívají k zvelebení a ušlechtnění naší národní řeči bulharské z roku 1866.*⁷ V českém tisku šlo o průkopný nástin (byť spíše než kritičností vyniká bio-bibliografickou faktografičností) dějin mladičké novobulharské literatury umělecké a Slavejkovovo jméno se zde skví („Neznám jiného Bulhara, který tak dobře znal srdce a duši národa bulharského jako Slavejkov.“ Стоянов 2001: 25) vedle bratří Miladinových, Ljubena Karavelova, Rajka Žinzifova, Bogdana Ikonomova aj. Příznačným gestem uznání, odpovídajícím zakladatelskému významu Slavejkovovy osobnosti, lze nazvat fakt, že výklad o spisovatelích začíná právě Slavejkovem: je zmíněna jeho sbírka *Българска песнопойка* (1852), petrohradský sborníček bulharského folkloru *Българские песни* (1855), lidový zábavník *Нова мода календар за 1857* a spolupráce s časopisem *Български книжици* (1858–1861). V části pojednávající o Žinzifovovi jeví se Stojanov přece jen jako bystrý znalec soudobého literárního života své země i jako přísný posuzovatel předností i nedostatků dvou odlišných básnických individualit: „Pokud vím, Žinzifov zdá se mi, že jest dnes jedinkým a nejpřednějším básníkem bulharským všech jiných mladých, náležitě vzdělaných Bulharů na básnické půdě vystupujících. Ovšem Slavejkov[ov]i básněním nemůže se srovnati ani Žinzifov, ani nikdo jiný z našich zpěvcův nynějších; ale Slavejkov, jak jsem již pravil, dovede sice nejkrásněji v jazyku a v duchu čistě národním básně skládati, v nichžto hlavně ostrý vtip, mocný humor, zvláště *satira ocelová* vystupuje, přece však nemají zvláštní — abych tak řekl — opravdu básnické ceny. Kdežto básně Žinzifov[ov]y se stanoviska estetického a v ohledu myšlenkovém skutečně vynikají, líbí se vzdor tomu básně Slavejkov[ov]y lidu mnohem víc než básně Žinzifov[ov]y. Žinzifov je ještě velmi mladý, i lze se nadíti, že svým časem stane se proslulým básníkem bulharským, a sice básníkem lyrickým, jestli jej *Amor* a bulharské víly neopustí. Škoda, přeškoda, že náš Slavejkov nemohl nabytí vyššího vzdělání; neboť troufám si směle říci, že by se pak byl mohl časem svým počítati k nejprvnějším básníkům slovanským vůbec.“ (Стоянов 2001: 29 [zdůr. V. D. S.]) Chce se dodat: Škoda, přeškoda, že se Stojanov nepokusil o počestění alespoň několika Slavejkovových veršů, jak to zhusta činil s ukázkami ústní lidové slovesnosti, které do češtiny překládal.

7 1866. *Časopis Musea Království českého* 40 (3): 272–283.

Speciální kapitolu XXXIV. *Literatura novobulharská* zařadil do svého spisu *Dějiny národa bulharského*⁸ tehdy čerstvý doktor pražské univerzity (titul získal právě na základě této fundamentální bulharistické monografie), historik Konstantin Jireček (1854–1918). Čestné místo v ní vyčlenil i Slavejkovovi, pokládaje ho za „nejvtipnějšího a nejnárodnějšího“ bulharského literáta. Jeho básně jsou složeny v lidovém tónu, a proto velice oblíbené zejména u mládeže, ale i u měšťanů a selského stavu, zvláště tam, kde je hlavním živlem humor a protifanariotská satira. Celkově Jireček přirovnává Slavejkovův přínos bulharskému písemnictví k iniciativě Vuka Stefanoviće Karadžiče (1787–1864) pro novodobou literaturu srbskou: „Ale Slavejkov i vážnějšími věcmi se zabýval; jsou od něho sbírky národních písní, přísloví, popisy obyčejův, pojednání filologická, historická a zeměpisná atd. I pro školu a mládež spisoval a romány z polštiny a frančtiny překládal. Básně jeho vynikají plynností, blahozvučností a duchem vskutku národním; někdy jsou líbezně milostné, jindy s hlubokou rezignací elegické, jindy až rozpustile veselé. I próza jeho je znamenitá. Slavejkov mohl se státi bulharským Vukem, ale cokoli psal, vše je rozptýleno, žádný celek a žádná důslednost. V posledních letech pracuje na rozsáhlém zeměpisu krajín bulharských, jež málokdo tak zná jako on.“ (Jireček 1876: 514) K samému konci své knihy autor Slavejkova ještě jmenuje (v rámci přehledu bulharské žurnalistiky) jako jednoho z hlavních bojovníků proti řeckému kléru, kteří pracují a žijí přímo v hlavním městě osmanské říše — v Cařihradě, Jirečkovy sympatie však patří také radikálnějším bukureštským emigrantům, z nichž „hlavně Rakovský a Karavelov ve svých listech boj vedli nejen proti fanariotům, ale i proti Turkům“ (Jireček 1876: 519).

8 Slavejkovovy práce znal Jireček jistě i předtím a s oblibou se jich dovolával, jako např. ve dřívě publikované stati *Starobulharské nosovky*, kde ve snaze podpořit Grigorovičovo svědectví o někdejší existenci nosovek ve staré bulharštině argumentuje tímto Slavejkovovým filologickým postřehem: „Zprávu Grigorovičovu dotvrzuje P. R. Slavejkov, spisovatel u Bulharův na slovo vzatý, znamenitý znatel své vlasti, bývalý redaktor ‚Makedonie‘. V cařihradském časopise ‚Čitalište‘ píše v ročníku 1873 str. 1028, že v Kostursku a Debrsku někdy ж vyslovují со ъп, он, kupř. mondرو, ronka, мъндرو, гънка. I он netvrdí, že by v těch končinách úplný rhinesmus [= nosovost hlásek, nazalita; M. Č.] byl zachován, nýbrž že jen v některých slovech se naskytá.“ (Jireček 1875: 328) — Některé aspekty vzájemného poměru Slavejkov — Jireček zkoumal Kamen Michajlov, v jehož stručném článku se mj. praví: „От всички възможни връзки и контакти ще се спра на един — този между Петко Славейков и К. Иречек (...). Показателен е преходът от отрицателния към положителния полюс, който търпи чешкият учен-славист. Отначало неговото отношение е хладно, с подчертано недоверие и съмнение във възможностите на ‚домораслия‘ народен водач. Но то бързо рухва пред богатството от човешки, административни, писателски и научни качества, проявявани от Петко Славейков. (...) Веднага трябва да изгъкнем, че този интерес и уважение е двустранен и дълбоко хронологично и научно обусловен процес. От запазено писмо до председателя на Българското книжовно дружество в Браила Васил Д. Стоянов се вижда, че Петко Славейков и Георги Бенев, и двамата учители в Старозагорската гимназия, предлагат да преведат Иречковата ‚История на българите‘. (...) Така или иначе, става дума за свидетелство, което удостоверява научния интерес от страна на Петко Славейков към делото на Иречек.“ (Michajlov 1990: 166–167)

Když Jireček několik let nato pobýval v Bulharském knížectví pracovně ve státních službách (1879–1884), seznámil se se Slavejkovem osobně, jak svědčí jednak jeho bulharský deník (ten však ponechme stranou⁹), jednak jeden z nejlepších českých cestopisů vůbec — Jirečkovy *Cesty po Bulharsku*, v nichž se o bulharském spisovateli píše na mnoha místech: „Pan P. R. Slavejkov, dobrý znatel bulharských tradic, mi pravil, že Koprivštené byli, jako Vakarelci a Vasilčené, za staré správy turecké *harbalii*, strážci hor a prosmykův proti loupežníkům.“ (Jireček 1888: 257 [zdůr. K. J.]) Na jiném místě, když se věnuje návštěvě Kaloferu, zaznamenává český historik a balkanista svědectví o všeobecné Slavejkovově autoritě i o jeho úloze inspirátora v kruzích tamějších amatérských archeologů: „Ve tmě teplého večera ozývaly se tisíceré hlasy cikád. Z tureckých vozův na silnici znělo nám vstříc časté pozdravení ‚chair olsun‘ (buď šťasten). Dle řeky *Akderé* cválali jsme kolem zřícené tvrzky turecké, obecně *Stráza* zvané, překročili nízké rozvodí mezi Strjamou a Tundžou (608 m) a spatřili odtud blízko před sebou dlouhou řadu světél kaloferských. Dobrý han [zájezdní hostinec; M. Č.] a dobrá společnost v něm učinily hned zprvu nejpřívětivější dojem. Nalezl jsem tu nejen zástup bulharských studujících, ale i lokálního archeologa samouka, jací se v Bulharsku nezdídka vyskytují; čtou pilně knihy bulharské, vědí všechny topografické názvy, znají polohu hradisk, sbírají starožitnosti a s vřelým srdcem pátrají po minulosti své krajiny. Nejvíce jich nabylo vnímavosti pro tyto věci od starce P. R. Slavejkova za dob, když v Cařihradě býval novinářem.“ (Jireček 1888: 269 [zdůr. K. J.]) Slavejkovova skeptického úsudku se pak Jireček dovolává ve spojitosti s údajným bulharským kmenem thráckých Dragovičů v Rodopách: „Před několika lety bulharský spisovatel P. R. Slavejkov vyslovil pochybnosti o domnělé Dragovitii v Plovdivsku. Poptávání v krajině samé a prohlédnutí historicko-geografického materiálu přivedlo i mne ku přesvědčení, že věc nespočívá na pevném základě.“ (Jireček 1888: 287) Slavejkovovy názory a články ostatně autor cituje i na mnoha jiných místech svého vědeckého cestopisu. Dovolím si ještě jednu Jirečkovu vzpomínku na hovory se Slavejkovem. Objevuje se v rozsáhlé poznámce pod čarou u výkladu o známé mystifikaci Stefana Verkoviče (1821–1893) *Вѣда Словѣна. Български народни песни от предисторично и предхристиянско доба* (I. díl, 1874), k jejímuž odhalení výrazně přispěla i česká postobrozenská folkloristika, pozvolna se emancipující jako samostatný vědecký obor, kromě jiných též Jirečkův otec Josef Jireček (1825–1888): „O ‚předhistorických a předkřesťanských písních‘, které Bosňák Verkovič, obchodník s antikami v Sěru, vydal pod zvukným titulem ‚Věda Slovanův‘, prostí Rhodopci ničeho nevědí. (...) Měl jsem mnoho osobních stykův s Pomáky dospadskými, čepinskými i nevrokopskými, měl jsem po léta sluhy, křesťanské Bulhary, z Razlogu a z Melnicka, hovořival jsem s křesťany z celé Rhodopy, ale písně o přistěhování do země, o vynalezení obilí, vína, písma, o bozích s indickými jmény, o Orfeovi atd. nikomu z nich nebyly známy. Jen Mustafa z Dospadu mi jednou řekl, že sice doma o tom nic neslyšel, ale že takových písní celá kniha — se prodává v Plovdivě v kněhupectví! Dobří znatelé Bulharska mezi

9 V nejnovější edici bulharské části Jirečkova deníku (2 sv., Иречек 1995a, b) podle rejstříku (Иречек 1995b: 584) zjistíme, že zmínka o Slavejkovovi je na více než 150 stranách! Takto rozsáhlý materiál by si vyžadoval samostatné studie; vzhledem k tomu, že deníky vyšly až ve třicátých letech 20. století, nepokládám je pro záměr své stati za relevantní.

Bulhary samými ode dávna mi ty domnělé nálezy vyhlašovali za humbug, pročť jsem se již v Dějinách bulh.¹⁰ str. 516 prohlásil pro jejich nepravost. Ctihodný stařec p. P. R. Slavejkov, nejlepší znatel národního života bulharského, dobře známý s Rupčosem a jinými krajinami rhodopskými, nejednou mi určitě tvrdil, že ty Vedy jsou falzifikát celé jakési kompanie učitelův v Šersku a v Melnicku; jednou (bylo to v Sofii 5./17. ledna 1882) mně vypravoval, jak se učitel Charizanov z Melnicka, který v knížectví slouží snad podnes co soudce, jemu přiznal, že i on byl ‚ortak‘ (společník) při dělání Verkovičových písní. Slavejkov se ho ptal, proč to vůbec dělali, a dostal za odpověď, že prý mysleli, že to přispěje k národní slávě; Verkovič totiž doufal těmi písněmi dokázati prabydlitelství Bulharův a vynalezení civilizace od Slovanův. Básně ty spisovány ovšem nejvíce předěláváním a nadíváním skutečných národních písní, v domnění, že ‚ohromná‘ délka písní je příznak hlubokého stáří.“ (Jireček 1888: 344–345)

Na základě těchto několika Jirečkových formulací je možno hodnotit jeho poměr k bulharskému obrození jako přátelský, plný úcty a respektu.

Již od sedmdesátých let 19. století objevovaly se o Petku Slavejkovi nejrůznější zprávy v denním tisku. Vypočítávat je všechny by nemělo smysl, ale upozorněme alespoň na několik z nich. *Posel z Prahy* 24. srpna 1872 informoval o Slavejkovově střetu s tureckými úřady a následném uvěznění; tón zprávy je velmi pesimistický a nepodepsaný autor dost nedvojsmyslně postup proti bulharskému spisovateli a redaktorovi zobecňuje jako typický rys osmanské krutosti a nenávistnosti, vedoucí k ostrakizaci až genocidě bulharských intelektuálních kruhů: „Bulharský redaktor Slavejkov, jenž vydává v Cařihradě první bulharský list ‚Makedonia‘, byl náhle zatčen a uvězněn. Úřední zpráva o zatčení redaktora bulharského časopisu ‚Makedonia‘ oznamuje, že zatčení nestalo se pro tiskový zločin politický, nýbrž proto, že jest v podezření, že je ve spojení s revolučním výborem bukureštským, a mimo to že ještě jiné těžké podezření na něm lpí. Věc ovšem jest velmi prostá. Nový velký vezír Midhad-paša zahajuje tímto činem proti všemu očekávání pronásledování Bulharů, kteréž předešlý velký vezír působením Ruska podporoval. Slavejkov jest jedním z nejnadanějších Bulharů a jeho list byl již dvakrát vládou zastaven. Pro podezření zůstane ve vazbě, až buďto zhyne, nebo ochuraví, neb bude-li vláda chtít, pošle jej do vyhnanství na nějaké nezdravé místo v Asii, kde také zahyne. Jest to obyčejná praktika turecké vlády. Nezdaří-li se mu uprchnouti, setká se sotva se svými krajany, ač jestliže vyslanec některé vlády v to se nevloží.“ (*Posel z Prahy* 1872: 2)

V osudovém roce 1878, kdy bylo Bulharsko osvobozeno, přinesl *Světovzor* souborný přehled o bulharském literárním dění. Český čtenář se tak mohl také dozvědět o Slavejkovových shořelých rukopisech, prý na základě „přátelského dopisu“, zasláného autorovi článku, v té době v Praze působícímu šumenskému studentu Andreji Vasilevu Zechirovovi (Panovovi; 1853–1894):¹¹ „Velice jest nám želeťi ztráty ohromné sbírky (...) básnických skládání jednoho z nadaných básníků prostonárodních — známého Petra [sic!] R. Slavejkova, jenž v přátelském dopisu takto sobě naříká: V poslední době prožil jsem as 17 měsíců v Staré Zagoře, kdež jsem prodlením toho času napsal okolo

¹⁰ Tj. *Dějiny národa bulharského* (Jireček 1876); M. Č.

¹¹ O něm a jeho vazbách na Prahu a českou kulturu blíže v knize *Чешки страници за Шумен през Възраждането* (Урбан — Вачкова 1995: 48–68).

150 básní různého obsahu; většinu jich jsem již měl opsánu na čisto a k tisku přichystánu; avšak zlý osud, nenadále postihnoucí město Starou Zagoru, vyžádal sobě za obět veškeré moje duševní plody, výsledek to 30leté práce; bylot vše zuřivým ohněm zničeno. Z celé sbírky jsem si mohl připamatovati pouze 8 básniček, kteréž, ač ne s prvotní věrností a úplností, chystám k tisku...“ (Zechirov 1878: 442 [zdůr. A. V. Z.]

Větší počet textů věnovaných Slavejkovovi vyšel v českém tisku v roce 1884 v souvislosti se slavnostním večerem Bulharské sedjanky, založené roku 1880 z podnětu malíře Josefa Václava Mrkvičky (1856–1938) jako vzájemnostní česko-bulharský spolek (podrobněji Urban 1957: 51–55). Akci, plánovanou na 15. února v pražském Konviktu, a její program ohlásily např. *Národní listy* 31. ledna 1884: „Proslov od El. Krásnohorské, deklamuje p. Jak. Seifert. a) Bulharské národní písně, složil M. Anger. b) České národní písně, zpívá slč. Irma Reichova. Životopis P. R. Slavejkova, přednáší pan redaktor J. Toužimský. Árie z opery ‚Kdybych byl králem‘ od Adama, zpívá slč. Irma Reichova. ‚Tuga‘ od P. R. Slavejkova, deklamuje p. Th. Georgiev. a) ‚Legendy‘ od Dvořáka, b) ‚Tarantella‘ od Moszkowského, předn. Pp. Rossi a Polner. Po vyčerpání programu taneční zábava. Spoluúčinkovati laskavě přislíbili: sl. Irma Reichova, p. Jakub Seifert a pp. Hugo Rossi a Polner. Začátek v 7 hod. večer.“ (*Národní listy* 1884: 2) Hned druhého dne po slavnosti přinesly *Humoristické listy* na první straně velký Slavejkovův portrét (*Humoristické listy* 1884: 49) a na následující straně nepodepsanou črtu (z pera Jana Nerudy) věnovanou témuž výtečníkovi.¹² Neruda ve Slavejkovovi spatřuje především „bojovníka za národnost a práva národní, *buditele a učitele národa bulharského*“ (cit. dle Neruda 1952: 236 [zdůr. J. N.]).

Slavejkovův večer 15. února 1884 následoval jako v pořadí čtvrtá pocta nějakému významnému Bulharovi, literátu a bojovníkovi za svobodu, neboť spolek předtím obdobně připomněl osobnost Ljubena Karavelova (29. března 1881), Georgiho S. Rakovského (4. března 1882) a Christa Boteva (7. března 1883). Hlavní projev o Slavejkovovi přednesl významný novinář a znalec Balkánu Josef Jakub Toužimský (1848–1903) a díky tomu, že byl (zřejmě ve zkrácené formě) tři týdny po večeru publikován v *Národních listech* pod názvem *Učitel národa bulharského. Obrázek z doby národního probuzení v Bulharsku, lze si udělat názornou představu, kterou složku Slavejkovovy činnosti autor vyzdvihl* (o Nerudově možné spolupráci s Toužimským viz poznámku výše): „V dějinách bez příkladu jest zápas za školy a vzdělanost v národě bulharském v prvních dobách jeho probuzení. Škola měla význam daleko větší než jako u nás, kde též vedeme tuhý zápas za školu v ohrožených krajinách, škola nebyla jen baštou národnosti, ale i zjevem dokazujícím, že národ počíná žíti. (...) Bulharský zápas za školy má i své mučeníky [sic!] a hrdiny. Jedním z nich bez upření jest zasloužilý vlastenec bulharský, jehož činnost bulharské studentstvo v Praze minulé dni okázale oslavilo — jest to Petko Rajčev Slavejkov. Více než kohokoliv jiného jest život jeho obrazem zajímavého tohoto zápasu.“ (tento i další citáty Toužimský 1884: 1) Toužimský nastiňuje Slavejkovův životopis (na základě jeho autobiografie) již od dětství: když byl desetiletým kučeravým hošíkem, zprotivilo se mu modlit se v bulharském chrámu svého rodiště

12 Jak dokázal Josef Páta, autorem črty byl Jan Neruda (Páta 1934: 9) a tato hypotéza byla následně všeobecně přijata, takže se článek stal i součástí Nerudových spisů, třebaže je možné, že materiál k článku mu zřejmě zprostředkoval J. J. Toužimský (viz dále).

(Velikého Trnova) mezi samými Bulhary řecky: „Odvážil se a počal hlasitě bulharsky odříkávat ‚Otče náš!‘. Avšak byla to opovázlivost, za kterou trest následoval vzápětí. Psalt (pěvec kostelní a říditel kůru) sestoupil se svého trůnu, přistoupil k smělému hochovi, vyřadil mu dva notné políčky přede všemi věřícími a vyvedl jej z kostela. Bulharština v chrámu, v bývalém sídle bulharských carů, byla proviněním! (...) Avšak již za málo let neohrožený Petko stal se apoštolem bulharštiny, již hlásati se jal vzdor žalářům a nástrahám tak dlouho, až zvítězila.“ Hlavní část Toužimského článku je pak věnována různým peripetiím Slavejkovova učitelování po celém Bulharsku („Od 1842 do 1862 byl Slavejkov učitelem na šedesáti různých místech.“), jeho opakovaným konfliktům s vyšším řeckým klérem a následnému žalářování. Finále končí vznikem autonomní bulharské pravoslavné církve a novou etapou svobodného Bulharska po jeho osvobození z osmanské nadvlády roku 1878: „Bulharský národ vyvíjel se rychle a vývojem svým počal se hlásiti ke svému dědictví — k dědictví Šišmanovu a Asěnovu a slavných předků svých. I v tom zápasu Slavejkov měl a stále má vynikající účast.“

Jako starého zasloužilého harcovníka Slavejkova v osobní memoárové črtě *Staré učitelstvo bulharské se vzpomínkou na Petko Rajčo Slavejkova*, publikované roku 1885 v měsíčníku pro vychovatelské zájmy s názvem *Paedagogium*, líčí i někdejší pražský student, v pozdějších letech školní inspektor Kojčo Božkov, v dějinách bulharsko-českých vztahů známý jako spoluredaktor v Praze vydaného almanachu bulharských akademiků *Ютро издадено в полза на Българска майчица* (Явашов — Божков 1883).¹³ Větší část vzpomínky zaujímá popis skrovných a komplikovaných počátků bulharského školství za národního obrození a zejména pak těžkého postavení a hmotné bídy tehdejšího učitelstva, jež strádalo jako celý bulharský národ pod dvojitou knutou: „Hajduci v nepřístupných horách bojovali proti vrahům těla — Turkům, a učitelé proti ničitelům duše — Řekům.“ (Božkov 1885: 504) S emancipací bulharského národa se zlepšovala i úroveň školství, třebaže venkovský učitel se často musel potýkat s intelektuálním krněním na zapadlém venkově a ani městský pedagog to neměl lehké kvůli konkurenci kvalitnějších a lépe vybavených škol řeckých; všem bulharským učitelům obecně pak překážky do cesty stavěla Vysoká porta: „Největším nepřitelem učitelů byla vláda, která byla podněcována od Řeků, a proto zavřela učitele do vězení, pokutovala je, mučila všelijak, do vyhnanství posílala, věšela atd. Smrt bývala pro ně mnohdy spasením. V tomto vzhledě byli učitelé naši praví mučedníci středověcí a nejedni z nich zasloužili jména svatých.“ (Božkov 1885: 505) Mnozí se však nepoddávali, ba naopak začali shromažďovat slovesné bohatství vesnického lidu a stávali se všeobecně váženými spisovateli a vlastenci. K takovým patří i „autodidaktik Slavejkov, bulharský učitel národní, básník a spisovatel. On zná nejlépe jazyk bulharský, zná ducha národního, jest nejpłodnějším a nejnadanějším spisovatelem i největším trpítelem ze všech doposud žijících učitelů bulharských.“ (Božkov 1885: 506) Krátký Slavejkovův životopis registruje události a fakta, s nimiž se už český čtenář vesměs setkal, avšak přece jen něco navíc Božkov (snad z vlastní zkušenosti) dodává: když jmenuje Slavejkovy odpůrce, nevynechává ani odpadlíky od vlastního národa: „(...) hádal se s různými propagandisty, největšími to řeckými utiskovateli, byl všude pronásledován, zavírán, mučen

¹³ Za zmínku stojí, že druhým redaktorem sborníku byl budoucí archeolog a botanik Ananie Ivanov Javašov (1855–1934); podrobněji o významu almanachu viz Páta 1933: 231–235.

od vlády turecké, duchovenstva řeckého a bulharských odrodilců.“ (Božkov 1885: 506) Článek končí oslavou učitelského stavu, jemuž Bulhaři vděčí za osvobození od řeckého duchovenstva a jenž snad v brzké době dopomůže i úplnému osamostatnění bulharského národa v novém sjednoceném státě, k němuž autor počítá i Makedonii.

Naše deníky přirozeně alespoň částečně reflektovaly nesnadnou cestu Bulharska k jeho sjednocení — ovšem jak obecně známo bez Makedonie¹⁴ — a Slavejkovovu snahu o ně, jako např. *Moravská orlice* z 21. května 1884: „Bulharské listy zveřejňují list známého vůdce bulharského, Slavejkova, týkající se ‚slučovacích‘ táborů. V listě tom praví Slavejkov, že tábory prý jsou posledním prostředkem ku dosažení cíle. Lid byl jimi jenom zbytečně rozčilován, aby odstraněn byl Aleko paša. Slavejkov[ov]i zdá se pro bulharské poměry Aleko paša¹⁵ lepším než Krestovič,¹⁶ o němž praví, že dopoledne bude úřadovati bulharsky, odpoledne až do půlnoci turecky a řecky. Východní Rumelsko má býti zorganizováno a připraveno v čas potřeby k boji.“ (*Moravská orlice* 1884: 2)

Když byl po sjednocení Bulharského knížectví s Východní Rumelií odstraněn kníže Alexandr Battenberg (1857–1893; k abdikaci byl donucen 9./21. srpna 1886),¹⁷ zaměřil Slavejkov svou činnost na nápravu značně pošramocených bulharsko-ruských vztahů a za tímto účelem v Sofii založil noviny *Истина* (Pravda). O těchto jeho snahách informovaly *Národní listy* 3. listopadu 1886: „Staříčkový básník bulharský Slavejkov pokouší se, aby svým orgánem, jež nedávno v Srédci vydávati počal pod názvem ‚Istina‘, proklestil cestu smíru mezi Bulhary a Rusy. Praví, že Bulhaři povinni jsou odstraniti vše, co brání tomuto dorozumění a obnově dobrých poměrů mezi Rusy a Bulhary. Dosaavadní neshody mají tři příčiny: příčinou první jsou předsudky ruských diplomatických agentů proti Bulharům a jejich povrchní zprávy o bulharských záležitostech; druhou — vládochtivost [sic!] bulharských stran, od nichž takové křivé zprávy mají původ, a třetí — nedostatek rozvahy a umírněnosti ruských i bulharských listů.“

Kdo ubezpečoval Rusko, že Bulhaři stali se vesměs nihilisty a rusozřouty? Činili to ruští jednatelé, kteří byli postaveni za prostředníky mezi Ruskem a Bulhary. A od koho ruští jednatelé vzali takové zprávy? *Od samých Bulharův*, kteří jim je donášeli, aby se jich pomocí domohli vlády. — Je-li tento circulus vitiosus pravdivý, měla ‚Istina‘ posledně jmenovanou příčinu uvést na prvním místě.

‚*Osud Bulharska*,‘ praví umírněná Slavejkov[ov]a ‚Istina‘, ‚není dnes v rukou Stambulova [sic!], Karavelova¹⁸ aj., nýbrž je v rukou ‚klackáře‘ Spira Kostova a dru-

14 Podrobněji viz kapitolu *Sjednocení knížectví a Východní Rumelie. Srbsko-bulharská válka* in Rychlík 2000: 240–246.

15 Tj. kníže Aleksandăr Stefanov Bogoridi (1822–1910), v osmanských službách užívající tureckého jména Aleko Paşa, v letech 1878–1884 generální gubernátor Východní Rumelie; pozn. M. Č.

16 Tj. Gavril Baev Krăstevič (1817/1820–1898), v letech 1884–1885 generální gubernátor Východní Rumelie; pozn. M. Č.

17 Podrobněji viz kapitolu *Svržení Alexandra Battenberga a nastolení Ferdinanda Koburského* in Rychlík 2000: 246–249.

18 Tj. oba významní politici Stefan Stambolov (1854–1895), v letech 1887–1894 ministerský předseda, a Petko Karavelov (1843–1903), v téže funkci v letech 1880–1881, 1884–1886 a 1901; pozn. M. Č.

žiny.¹⁹ Radoslavov²⁰ je dnes hrdinou dne, protože se dožaduje pomoci klackářů, kteříž jej povzbuzují: „Jen směle, junáče, národ je s tebou! Jemu málo záleží na obnovení přátelských poměrů mezi Bulhary a Rusy, on má svého pána (Battenberga), jemuž slouží a klaní se jako modla Baalovi.“ (Národní listy 1886: 1–2 [zdůr. anonymní autor])

Prameno porozumění Slavejkov nacházel i pro novou hlavu státu, knížete Ferdinanda I. Koburského (1861–1948).²¹ *Národní listy* 30. září 1887 otiskly v českém překladu Slavejkovův otevřený dopis Ferdinandovi, psaný z pozice někdejšího ministra v bývalé vládě Petka Karavelova, v článku nazvaném *List bulharského vlastence Koburgovi*. Slavejkov se představuje jako patriot, který už 45 let slouží zájmům bulharského národa, a proto se osměluje oslovit knížete přímo a apelovat na dodržování ústavy. Text je výborně komponován a spíše než pokorná prosba zní jako důrazné napomenutí. Mj. se v něm praví: „Výsosti! Přisahal jste v Trnovu, že země bude ovládána dle ústavy; přesto vláda však vládne dále dle svých choutek. Zneužívání moci úřední [sic!] a nepořádkům nečiněna přítrž; hrozné scény minulého roku jsou opět na denním pořádku; používá se opět násilí. Jest viděti, že vláda nynější snaží se vnutiti vůli svoji národu všemi prostředky, i nezákonnými. (...) svoboda tisku jest opět potlačena, ač stav obležení byl zrušen. (...) Vláda tato již příliš mnoho učinila, aby uvedla knížectví v situaci povážlivou a aby postavení Vaší Výsosti učinila málo hodným závidění. Vaší Výsost klamala o pravé vůli lidu a národ klamala o Vašich úmyslech. Jest bídné, pohrávati si takto s osudem národu nešťastného i knížete vládnoucího. Vláda Vaší Výsosti řídí se toliko vrtochy svými, nikoli úvahami politickými. Proto právě dopouští se takých skutků nespravedlivých a násilných, kteréž snižují Vaší Výsost a skrývají lidu pravé vlastnosti panovníkovy, jež jedině mohou mu získati srdce národa. (...) Vaše Výsosti! Jest mi trapno říci Vám (...), že takými rejdy skandálními: lži, násilím a hrůzovládou, kterých ministři Vaši co zbraně své používají, žádný stát nemůže zkvétati a se upevniti. A zajisté takto nebude zkvétati ni ubohá země naše, jež má minulost tak smutnou, přítomnost tak nestálou a budoucnost tak nejistou. (...) nechť ministři Vaši dí Vám cokoli, nechť vylíčí Vám jakkoli smýšlení a stav země — já mohu Vás ujistiti bez obav i bez důvodů osobních toliko jménem spravedlnosti, že veliká většina národa bulharského nesdílí politické náhledy Vaší vlády a že nepřeje si snášeti následky této politiky nedůsledné.“ (Slavejkov 1887a: 2 [zdůr. P. R. S.]) V tomto světle musela česká veřejnost ve Slavejkovově osobnosti spatřovat neohroženého lidového tribuna, ztělesňujícího celonárodní odpor vůči potlačování demokratických principů mladého státu a kárajícího jeho málo zkušeného

19 Bývalý revolucionář (mj. bojovník u Šipky) Spiro Kostov (1848–1931) se významně angažoval ve sjednocovacím procesu roku 1885, člen skupiny tzv. 30 goljamokonarských povstalců, kteří jako první svrhli formální rumelijské orgány a zahájili živelné sjednocování země; oddíl byl organizován z městečka Goljamo Konare (odtud jejich jméno), dnešní Săedinenie (Sjednocení), což si autor článku mylně (patrně pod vlivem slovenského „konár“ = „větev“) vyložil (alespoň se tak domnívám) jako „Velká Větev“ čili „Klacek“, proto povstalec v článku nazývá „klackáři“; pozn. M. Č.

20 Vasil Radoslavov (1854–1929), vůdce liberálů a v období, kdy je článek psán, též předseda vlády (jen do června 1887); pozn. M. Č.

21 Jako bulharský kníže vládl v letech 1887–1908, s titulem bulharského cara následně v mezidobí 1908–1918, poté abdikoval.

a zároveň nedostatečně empatického vladaře s diktátorskými sklony, aby zjednal nápravu dříve, než lidu dojde trpělivost.

O posledních letech Slavejkovova života se u nás žádné zprávy neobjevovaly, až o jeho úmrtí (13. července 1895) informovalo s malým zpožděním hned několik deníků 17. července. Anonymní nekrology byly téměř totožné: ve všech se připomínalo buditelovo sedmatřicetkrát se opakující žalářování, pronásledování řeckými biskupy, zničení jeho cenných rukopisů ve víru neustálých útěků a Slavejkovova neúporná činnost novinářská, učitelská, spisovatelská i politická (srov. např. *Národní listy* 1895: 2; *Národní politika* 1895: 2; *Hlas národa* 1895: 5).

Skutečný hold byl bulharskému výtečníkovi vzdán až opožděným nekrologem *Petko Račev Slavejkov* z pera středoškolského profesora a cestovatele (mj. těž znalce Balkánu) Emanuela Faita (1854–1929), který v listopadu 1896 vyšel na stránkách literární revue *Lumír* (Fait 1896: 61–63). Kromě barvitě vylíčených biografických momentů článek vyniká snahou přiblížit Slavejkova českému čtenáři výstižným připodobněním k nějakému vnitřně — charakterově i umělecky — příbuznému literátovi z domácích luhů a hájů. Takového spřízněnce Fait nachází v Karlu Havlíčkovi Borovském: „Poměry rodinné nutily Slavejkova, že již jako mladík šestnáctiletý přijal místo učitelské ve svém rodišti. Ale brzy popudil proti sobě vyšší duchovenstvo řecké satirickou básní ‚Ogledalo‘ (Zrcadlo), v níž tepal vášnivě straníky cařihradských fanariotů, kteří tou dobou ještě kojili se bláhovou nadějí, že se jim podaří pohelenštiti veškerý poloostrov Balkánský. Jako satirik nejvíce připomíná našeho Karla Havlíčka a výborně dovedl vystihnouti slovy nehledanými všeliké slabé stránky protivníků národních, aby je učinil v očích lidu směšnými, a tím i nemožnými. Aby tím jistěji dosáhl svého cíle, volil ku své básni, jež oplývala ostrým, bodavým vtipem, formu národních písní. I v tom shledáváme nemalou shodu s naším Havlíčkem s jeho epištolami z Brixenu.“ (Fait 1896: 61) Fait jako první v Čechách informuje o Slavejkovových v rukopise ztracených epických skladbách *Krumiáda* a *Samuil*, přičemž předpokládá, že by českému čtenáři patrně připomínaly portugalský epos *Lusovci* (v originále *Os Lusíadas*) Luíse Vaze de Camõese či slovenskou rozsáhlou báseň *Svatopluk* Jána Hollého. Ve verších Slavejkovových prvních vydaných básnických knih z počátku padesátých let 19. století pak ne zcela adekvátně nachází paralely s buditelskou tendenčností Kollárovy *Slávy dcery* a s ohlasovou poezií Františka Ladislava Čelakovského. Záhy však přiléhavost tohoto přirovnání oslabuje: „Ovšem jisté jsou tu rozdíly. Slavejkov[ov]o vlastenectví jest omezeno, vztahuje se toliko na užší otčinu, kdežto Kollár horoucím svým citem objímal veškerý svět slovanský. Také v druhém oboru, jenž nás upozorňuje na směr Čelakovského, podstatné odchylky lze znamenati. Převládá více živlu erotického a celá náplň sálavého vznětu vložena do citů, které básník veřejnosti předkládá. Duše našeho krajana jeví se nám milejší, laškovnější, i tam, kde trpkost a bol se mu z útroby line, jest umírněný, jako by se bál úplně se žalu oddati. Rodák trnovský však propuká v divoký příboj citu, jako ta balkánská bystrina, než prodere se z nitra obávaných hor do roviny žírné.

Při všem tom však *nebyl nikterak citlivůstkářem ani básníkem, jehož svět uzavírá se v komnatě, v úzkém kruhu přátelském neb v samotě venkovské. Nepobádal jiných k činnosti, nýbrž sám byl v popředí veškerého ruchu, kamkoli vrtkavý osud ho zanesl.*“ (Fait 1896: 62 [zdůr. M. Č.]) Toto hodnocení je pozoruhodné jako první pokus o výraznější vymezení Slavejkovovy poetiky (hédonismus, erotismus), o detailnější charakterizaci

jeho básnické, ale i lidské osobnosti: zdůrazněna je jeho aktivnost, emocionální vyrovnanost (netrpěl bolestíinstvím, čili jak Fait píše, „nebyl nikterak citlivůstkářem“) a spjatost s aktuálním společenským děním (neutíkal se ani do věže ze slonoviny, ani do intimity kruhu přátel a poklidného venkova).

Dále se Fait ještě věnuje novinářským podnikům zvěčnělého spisovatele, jeho potyčkám s cenzurou, zápasu o vznik bulharského exarchátu a nakonec i o ukončení otomanské nadvlády: „Za krátko uznáván byl Slavejkov za důvěrníka a vůdce celého národa v boji za svobodu náboženskou. (...) Nechceme býti nikterak zarputilými, leč klidně pronášíme tuto svůj úsudek, že Slavejkov o nezávislost své otčiny získal si větších zásluh než úctyhodný náš vůdce dr. Lad[islav] Rieger. V politice a ve veřejném životě cení se dosažené výsledky, a nikoli dobrá vůle, třeba nejkrásnější myšlenky by byly jí vodítkem. A Bulhaři v tomto ohledu jsou nyní o několik honů napřed, třeba ve vzdělanosti, průmysle, v literatuře a umění můžeme jim býti mistry.“ (Fait 1896: 62) Fait si tedy plně uvědomuje všechny české přednosti a vymoženosti, avšak navzdory tomu v politice je mu Slavejkov (a celé Bulharsko) pro Čechy nedostižným vzorem, neboť české politické nároky na samostatný stát, anebo alespoň na spravedlivější federativní uspořádání v rámci dualistického Rakouska-Uherska, nebyly na konci 19. století uspokojivě vyřešeny.

V závěru autor shrnuje Slavejkovův přínos pro ustálení „mluvy prostého lidu“ coby jazyka spisovného, přisuzuje bulharskému obrozenci shodnou úlohu jako Vukovi Stefanovićí Karadžićovi v procesu stabilizace živé srbštiny, nahrazující zvětšelou a nedostačivou serbizovanou církevní slovanštinu, tzv. slavenosrbštinu. Zároveň připodotýká, že jedinou slabinou Slavejkovovy akce (v porovnání s Vukem) bylo opomítnutí přesných pravidel pravopisu, jež — jak Fait věří — pomůže vyřešit bulharská jazykověda. V její pomoc — pokud lingvisté budou čerpat „z bohatého pramene výrazů a obrátů, jimiž oplývají jmenovitě nářečí makedonská. Tot význam Slavejkov[ov]a dědictví...“ (Fait 1885: 63) — ostatně doufá i při vymycování četných turcismů a grecismů, jejichž existence v soudobé spisovné bulharštině je podle Faita jen dočasná.

Emanuel Fait výrazně obohatil rejstřík českého image Petka R. Slavejkova, avšak nazrála doba, aby byl českému publiku Slavejkov představen také jako umělec a spisovatel. Stalo se tak relativně dost pozdě: podle základní bibliografické příručky pro výzkum české recepce slovanských literatur, nazvané *Slavica v české řeči* a ve třech dílech zachycující české překlady ze slovanských jazyků od počátku do roku 1918 (údaje o překladech z díla Petka R. Slavejkova se vyskytují až v prvním svazku posledního dílu, srov. Bečka et al. 2008: 32–33), je Slavejkov překládán až na počátku 20. století, avšak podařilo se mi objevit překlad starší,²² doposud bibliograficky nepodchycený. Když jsem se zabýval literární produkcí české menšiny ve Vídni, dělal jsem si vlastní excerpci krajanského tisku a v týdeníku *Věstník. Časopis spolků česko-slovanských ve Vídni* narazil jsem na obrovské překvapení: v červenci 1887 zde na pokračování

22 Pro úplnost je nutno předeslat, že již v roce 1886 přeložil Václav Dobruský (1858–1916), v Bulharsku působící archeolog a numismatik a pozdější první lektor bulharštiny na pražské filozofické fakultě, pro humoristický časopis *Paleček* (vedle dvou kratičkových lidových „pohádek“ o Chytrém Petrovi) také proticírkevně zaostřenou humoresku *Pravdomluvný*, u níž je jako zdroj uvedena poznámka „Ze Slavejkov[ov]y Gajdy“ (Dobruský 1886: 390).

(č. 27–31) vycházela Slavejkovova povídka *Krvopomsta. Obraz z Albanska* (Slavejkov 1887b; omylem je jako autor uveden „Petko Slaviekov“), kterou počeštil blíže neznámý překladatel Karel Červenka. Povídka je pozoruhodná hned z několika příčin: Předně znešvařená podoba spisovatelova jména „Slaviekov“ se opakovala ve všech pěti číslech, což znamená, že překladatel ani redakce tohoto slavného (a jak bylo ukázáno výše, v českém tisku dost frekventovaného) bulharského vlastence a literáta neznali. Dále povídka je svým námětem velice exotická — Bulhar zaznamenává pověst o mořském skalisku Skočidjevojka (v překladu „Skočie dievoika“) tradovanou mezi křesťanskými Albánci v Černé Hoře (děj povídky se odehrává „v prvních letech nynějšího [tj. 19.] století“ v okolí městečka Svatý Štěpán, tj. Sveti Stefan); zdá se, že jde o první umělecké ztvárnění motivu albánské krevní msty (založené na albánském zvykovém právu, Kanunu Leka Dukagjiniho) v českém jazyce, čímž Slavejkovova pověst nabývá zvláštního významu.²³ Do třetice nepodařilo se doposud nalézt originál, z něž byl překlad pořízen (pověst nevyšla ani v sebraných Slavejkovových spisech), a tak není známo, zda šlo o Slavejkovovo původní dílko (což je méně pravděpodobné), anebo o bulharskou úpravu nějaké albánské (resp. černohorské) pověsti, což lze vzhledem k spisovatelovým folkloristickým zájmům předpokládat.

Že jde o pověst stále živou, dokládá fakt, že turistické agentury lákající k dovolené v okolí mysu Skočidjevojka (jižně od Sv. Stefana) uvádějí jádro této pověsti na svých internetových stránkách, jako např. jeden z penzióňů Budevské (Budvanské) riviéry, který byl pojmenován právě podle dotyčného skalistého výběžku: „Čekala je svog dragog, koji je bio daleko od nje, prvo u ratu, potom na galiji kod Mletaka. Njena maćeha ju je obećala drugome ali ona je htjela da ostane vjerna svojoj ljubavi. Zbog toga odlazi od kuće i godinama se krije po manastirima. Jednog dana, na jednoj stjeni kraj mora, u blizini Budve sreća se sa svojim nesuđenim mužem. Htjeli su da je odvedu, ali u njenom srcu postojao je samo jedan, koji je bio daleko od nje. Nemajući kud, skočila je sa stjene u more, jer ako ne može biti sa onim kojega voli, neće ni s' kim drugim.“²⁴

Slavejkovova varianta je mnohem barvitější a jednotlivé aktéry mnohem důkladněji charakterizuje (mladá dívka se jmenuje Marina a přezdívaly jí Krásná Mara či Svatoštěpánská péry²⁵, známe jména i jejich rodičů Luky a Alexie a bratra Jefrema Vidovićových, milého Iva, jeho nezvedených bratrů Stanka a Nikala a otce Laza Genčevových²⁶ aj.). Pověst je zarámčována lyrickým úvodem, přecházejícím v moralistní poučení, jež z pří-

23 O tom, jak Češi vnímali albánský fenomén krevní msty, a obecně o počátcích českého vnímání Albánců viz imagologickou studii *Obraz Albánců v české společnosti na přelomu 19. a 20. století* (Vinš 2007: 43–62, o krevní mstě zejména 53–57).

24 „Legenda o Skočidjevojci.“ s. d. [online]. [cit. 24. 9. 2016]. Dostupné z: <http://skoci-djevojka.com/sr/o-nama.html>

25 V íránském bájesloví péry (sg.) označuje nádhernou dívčí bytost, jež je obdobou evropské víly.

26 Vlastní jména ve Slavejkovově povídce znějí nápadně jihoslovansky, avšak pramálo albánsky; snad k tomuto posunu došlo již v autorem zachycené variantě, anebo u svých postav nahradil autentická jména slovanskými, aby albánské jazykové prvky nepůsobily rušivě (ostatně tato praxe byla v počátcích bulharské beletristiky běžná a v odborné literatuře je nazývána *побългаряване*, tedy pobulharštvování, jež se týkalo zejména jmen jednajících postav, ale např. také zeměpisných názvů).

běhu plyne: „Plujeme-li podle břehu Adriatického moře od Svatého Štěpána do tvrže Lastna, běží loďka lehce a tiše kol mohutného příkrého úskalí od obyvatelů tamějších ‚Skočie dievoika‘ nazývaného. Při pohledu na *děsnou skálu* obnaží každý plavec albanský hlavu, a křížem se zbožně znamenav, odřikává tiše modlitbu svou.

Vznášíme-li se za krásného slunného počasí letního v lodici po tmavomodré třpytné mořské hladině, pozorujeme ono pověstné skalnaté pobřeží s rostoucím stále obdivem, jako dávného svědka četných romantických pověstí, neb zůstáváme klidně lhotejnými (...). Ale když sirocco začne váti a mocný dech jeho moře až do nejtajnějších hlubin rozbouří, když děsné čeřící vlny, mohutné hrady tvoříce, divě k pobřeží se valí, a tu o šedé úskalí hromovým duněním, až vysoko k zatemnělé obloze bílý stříká šum, se odráž[ej]í — pak teprve stává se tisíceroletým bojem vodním raněný velikán ‚Skočie dievoika‘ předmětem *hrůzně krásného pozorování*, a žádný plavec, i z dosti velké vzdálenosti, neodvážá se kol něho veslovati, an každý smělec, chtě překonati živlu moc, na úskalí vmeten byv, kořistí stal se pohlcujícího víru.

Jméno dotčené skály strmé má původ svůj od *dávné tragické události*, jež až po dnes udržela se v mysli albanského národa ve svěží paměti.

Matky, chtě-li mladým nezkušeným dívkám vzor čisté nevinnosti, jemné tiché mysle, srdce dobroty i zbožnosti, ukázati, aneb nezdárným jinochům příklad dáti výstražný, jaká mohou z nevázané zpustlé mysle děsné povstati následky, vypravují dojemný příběh o krásné Marině, věrném milovníku jejím Ivu a o jeho zlých bratřích.“ (Slavejkov 1887b: 27 [zdúr. M. Č.])

Rámčující předmluva ústí v etnopsychologickou charakteristiku Albánců, v níž se odráží vypravěčovo povýšenecké, až odsudečné a pohrdlivé stanovisko cizince k zaostalejšímu národu (jistě by bylo zajímavé prozkoumat, zda je tento postoj vůči Albáncům typický pro Bulhary obecně, anebo zda se tu projevují stereotypy pramenící ze vzájemného soužití černohorsko-albánského, jež svou podstatou nemůže být zcela neutrální a idylické) a k jeho krutým zvyklostem a mravům, zejména pak k praxi krevní msty: „I cizinec, navštíviv dotyčné truchlivé pobřeží, poslouchá ne bez tajemného záchvěvu příběh týž, poznav *nízký stupeň morální osvěty* národa albanského, jemuž stálé kruté boje s Turky a nesmiřitelné zášti i půtky s křesťanskými sousedy Černohorci zbraňovaly, aby se vzdělání i ušlechtilé mravy mohly mezi lidem šířiti. A proto nejen *neohroženost, odvaha, zchytralost i lstivost*, ale i *krvežíznivost, urputnost a vražda* druží se k povahám Albančanův.

Náruživosti jest Albančan — jako všichni synové jihu — *žhoucí*, obzvláště v lásce bývá nanejvýš ohnivým i žárlivým a nezapomíná nikdy na učiněnou jemu urážku.

Velkou i děsnou úlohu v žití albanského národa hrávala od pradávna ‚*krvina*‘ (po-msta krve), teď již zřídka vyskytující se *barbarský obyčej*, jímž údové rodiny, byl-li z těžce někdo zavražděn či zneuctěn, povinni byli buď pachatele, neb v případě téhož útěku či úmrtí některého člena jeho rodinného: otce, matku, bratra, sestru i dítě, zavraždit, aby tím se právu odvetnému učinilo zadost.

A *děsnými takovými výkony* bývalo, an vražda vraždou splácela se — často celé pokolení vyhubeno.“ (Slavejkov 1887b: 27 [zdúr. M. Č.])

Děj romanticky laděné povídky je zhruba tento: Tichý a ušlechtilý Ivo a místní krasavice Mara se upřímně milují, avšak Ivovi bratři Stanko a Nikalo mají zločineckou povahu, jsou vyhlášenými rváči a násilníky, a navíc se Stankovi zachce Mařiny

ruky. Když byl odmítnut a dozvěděl se, že kvůli Ivovi, rozhodne se bratrovi pomstít. S Nikalovou pomocí zosnuje plán: „na cestující vypadnou, Jefrema zabijí, dívku chopí a na mezka, jehož k témuž účelu s sebou vedli, posadí a odvezou do Muhadiny (...), kdež se jim musí dívka poddati.“ (Slavejkov 1887b: 28) Pak vyčkává, dokud se jednoho dne Mara s bratrem Jefremem nevydá na návštěvu. Jenže se podařilo unést jen Maru, Jefrem stihl po lupičích vypálit, Nikala zastřelil, sestru zachránil a vrátil se s ní domů. Mezitím Stanko ukryl bratrovu mrtvolu ve skalní průrvě a po návratu otcí řekl, že Nikala doprovodil na hranici Černé Hory a rozloučili se. Posléze se Stanko došel naoko usmířit s Jefremem i Marou a přívětivě se choval i k Ivovi, ačkoliv to byla jen dobře vymyšlená přetvářka: Slíbil mu, že jim s Marou vystrojí hostinu a odejde na delší dobu do Skadaru. Ivo jel tedy pozvat Maru a její rodinu k Vidovićovým. Když všichni dorazili ke Genčevovým a usedli ke stolu, objevil se také Stanko (který mezitím v úkrytu uřízl Nikalově mrtvole hlavu a donesl si ji s sebou) a hosty přivítal (touto krajně naturalistickou scénou vrcholí děj ústředního vyprávění, vzhledem k nedostupnosti pramene dovolím si rozsáhlejší citaci):

„Doufám, že pohostinstvím, jež jsem připravil pro vás, s důstatek spokojeni budete (...) přinesu vám libou na stůl pochoutku, jež vám bude neobyčejně chutnat. Jen malé strpení!“

Nato Stanko odběhl a v několika okamžicích vrátil se s velkou, víkem dřevěným pokrytou mísou, již před Jefrema na stůl postavil. Poté ho vyzval, aby pokrývku sejmul.

Jefrem ochotně víko nadzvedl — avšak hned jej spustiv a hrůzně vykřiknuv nazpět klesl.

„Nebažíš po jídle již, ty vrahu bratra mého Nikala?“ zaječel vztekle Stanko a převrhnul mísu, z níž se děsná hlava po stole kutálela.

Starý Lazo Genčev zoufale vykřiknuv, upadl z lavice.

„Krev za krev!“ řval zuřivý Stanko, a vytrhnuv z pásu pistoli, na zbledlého zaměřil Jefrema.

Zahřměl výstřel — světnice naplnila se kouřem —

Jefrem klesl ani nehlesnuv k zemi... Rozražený mozek jeho postříkal zed'. (...) V sochy kamenné proměnili se Ivo, Mara i její otec.

Ale vztek zuřivého vraha nebyl ještě ukojen (...), chopil krvavou Nikalovu hlavu, a drže ji dívce před očima, zasípal:

„Nu, usměj se přec, roztomilá nevěsto! Nepřipravil ti zavržený Stanko rozkošné námluvy?“

„O, ty pekla vyvrheli!“ vykřiknuv Ivo, prudce vyskočiv a popadnuv zlosyna za krk, začal ním [!] lomcovati.

„O, svatá Boží rodičko, chraň mne před duchem temnosti!“ zaúpěla Mara. „Pryč, pryč z této peleše vražednické!“ — A bleskurychle z jizby prchala jako šílená do hor.

„Smrt za smrt! Já platím stejným penízem!“ zaburácel náhle Luka Vidović — jehož byla ukrutná smrt jediného syna jeho několik okamžiků smyslů zbavila — a chopiv na stole ležící dlouhý nůž, vrazil jej až po rukověť [!] vzteklému Stanku do záda.

Stanko hrozně zařval a potácej se, klesl k zemi.“ (Slavejkov 1887b: 30)

Po této události otec Ivovi vyčítal, proč nechal Luku Vidoviče prchnout a neztrestal ho smrtí za bratra, a vzhledem k tomu, že Ivo mstu z principu odmítá, vydal se starý Genčev vykonat krvavou splátku sám. Krvavé žně tak pokračují dále (český recipient si musel maně vybavit historiky z knížek lidového čtení, v nichž se to rovněž hemží vraždícími padouchy, morbidními detaily i larmoyantním lkaním bezbranných dívek): Lazo Genčev zastřelí Luku Vidoviče, zdrcená Mara se vrhá z mohutného skaliska do moře, a když ji Ivo spatří topící se ve vlnách, končí svůj život i on skokem do zuřícího vlnobití. Na živu zůstane pouze starý Genčev, navždy opuštěný, osamocený a zatracený.

Pověst končí ve folkloru hojně frekventovaným epilogem o posmrtném spočinutí milenců, jimž nebylo dáno prožít svou lásku na zemi: „Když bouře utichla a vlny v lesklou ustálily se zrcadlinu, našli plavci na úpatí skal v písčíně mrtvolu obou milenců a pochovali nešťastníky na nábřeží podle mohutné skály strmé, jež od té doby ‚Skočie dievoika‘ se nazývá.“ (Slavejkov 1887b: 31)

Inspirace folklorem — v tomto konkrétním případě místní (etymologickou) lidovou pověstí —, rámcování hlavního příběhu, tragické vyústění milostného motivu, naturalističnost v líčení, schematičnost postav, množství dějových zvrátů ve fabuli — to vše jsou rysy typické pro bulharskou obrozenskou beletristiku,²⁷ jejíž další vývoj po osvobození Bulharska sice postoupil dále (zejména došlo k žánrovému obohacení a kvantitativnímu i kvalitativnímu nárůstu), avšak v době otištění českého překladu povídky, tj. v roce 1887, trpěla bulharská umělecká próza — v porovnání s poezií — ještě pořád řadou „dětských nemocí“. Kromě toho k českému čtenáři k tomuto datu proniklo jen několik bulharských próz, napsaných vesměs před osvobozením (tedy do roku 1878): Karavelovovy povídky *Hořký osud* (česky 1873), *Vojvoda* (česky 1877 a 1882), *Dědeček Liben* (česky 1882) či *Stana* (1882), ukázky z pamětí vojvody Panajota Chitova (1876) a jediný knižní překlad — Drumevova *Nešťastná rodina. Bulharská národní povídka* (1883), to je vše; např. Vazovovy u nás velice úspěšné povídky a romány se začínají překládat až od devadesátých let 19. století. Připustíme-li předpoklad, že Slavejkovova *Krvopomsta. Obraz z Albanska* by se do kontextu českých představ o bulharské literatuře byla vpojovala ještě stále jako poměrně exotická rarita i tehdy, pokud by bývala čerpala námět z bulharské skutečnosti, oč exotičtější musela působit při zvážení faktu, že bulharské prostředí je zde nahrazeno povytce tajemnějším a pro českého recipienta vzdálenějším světem černohorských Albánců...

Jak již bylo výše naznačeno v úvodních pasážích této stati, a jednoznačně to vyplývá i z dalších až doposud uvedených skutečností, česká veřejnost Slavejkova jako básníka (vždyť poezie byla jeho uměleckou doménou!) z prvních přeložených textů poznala oproti recepci srovnatelných osobností, jakými jsou Ljuben Karavelov, Christo Botev nebo Ivan Vazov, se značným opožděním, a to až po spisovatelově smrti, ba dokonce dříve než verše Petka R. Slavejkova byla počestněna báseň jeho syna Penča.

Poezii obou bulharských mistrů slova do českého prostředí uvedl „matematik s básnivou duší“ Vladislav Šak (1860–1941), jeden z mnoha Čechů, kteří se po osvobození Bulharska dali plně do služeb nového státu a působili tam jako středoškolsí

²⁷ Její základní charakteristiku viz v kapitole III.4.6. *Bulharská obrozenská beletrie* (Vasil Popovič, Vasil Drumev, Ilija R. Bláskov), jež je součástí rozsáhlejšího nástinu věnovaného literárnímu obrození Bulharů (Černý 2015a: 164–171).

a vysokoškolské pedagogové (konkrétně Šak vyučoval ve Slivenu a v Sofii matematiku a deskriptivní geometrii, v letech 1907–1908 jako profesor sofíjské univerzity). Šak nejprve přeložil méně známý sonet Penča Slavejkova *Ценване* (česky Výstraha) a vydal jej v literární příloze týdeníku *Čas* (Slavejkov 1897: 153). Své další překlady pak uveřejňoval na stránkách slavistické kulturně-politické revue *Slovanský přehled*, založené v Praze na sklonku roku 1898 činorodým propagátorem slovanské vzájemnosti v intencích Masarykova realismu, význačným překladatelem, sorabistou a básníkem Adolfem Černým (1864–1952).²⁸ Šak se hlavnímu redaktorovi sám ohlásil 2. ledna 1900 dopisem, v němž Černému nabídl svou spolupráci: „Zdá se mi, že by neškodilo, kdybyste uveřejnili některý překlad i ze starších bulh[arských] básníků. Zajímalo by snad slovanský svět porovnání, jak básnil Botev, starý Slavejkov [Petko], L. Karavelov a jak dnes básní Vazov, Veličkov, Cyril Christov a mladý Slavejkov [Penčo]. Hodí-li se Vám, poslal bych Vám malou ukázkou.“²⁹ Během krátké doby pak Šak skutečně zaslal do Prahy mj. také několik českých ukázek z obou Slavejkovů a Černému se tyto překlady nepochybně líbily — vyšly totiž hned ve 3. ročníku *Slovanského přehledu* na jaře 1901: z tvorby Penča Slavejkova Šak přebásnil čtyři lyrické miniatury z budoucí sbírky *Сън за участие* (1907) (Slavejkov 1901b: 302–303) a z díla Petka R. Slavejkova (Slavejkov 1901a: 300–302) si překladatel prozíravě vybral dva zásadní texty, klíčové pro celou básnickou poetiku: *He neŭ mu ce* (česky Mně není do zpěvu; originál 1870) a *Жестокостта ми се сломи* (česky Má krutost zhasla; originál 1873), a doplnil je již poosvobozenou, velice populární (znárodnělou) písní *Събогом, прощавай, невесто мила* (česky S bohem buď, s bohem, ženo má milá), psanou roku 1881 jako básnické rozloučení s manželkou před autorovým nuceným odchodem z knížectví do Východní Rumelie. Kompletní trojice překladů veršů Petka R. Slavejkova přešla s ojedinělými úpravami do čítankové části první české antologie z bulharské poezie (zamýšlené jako minimálně dvousvazkové, avšak vyšel pouze úvodní díl), kterou pod názvem *Z bulharského Parnasu* vydal Alfréd Rudolf (srov. Rudolf 1909: 13–16).

Podívejme se na tuto trojici překladů v chronologickém sledu podle data vzniku originálu (záhlaví při výkladu už uvádím pouze česky, texty básně pak cituji v obou verzích vedle sebe, český překlad podle pozdější, antologické verze z roku 1909, všechna zdůraznění jsou má).

Roku 1870 nezadržitelně vytrysklo Slavejkovo zoufalství nad lhostejností současníků v elegii *Mně není do zpěvu*. Lyrický subjekt v této rezignaci nad posláním soudobého bulharského básníka manifestoval svůj odchod z básnického Parnasu, protože nenašel nikoho, kdo by ho pochopil. A poněvadž podle jeho mínění národ, jsoucí hluchý k písním, nemůže se vyrovnat svým mnohem slavnějším a chrabřejším předkům, opouštěl svou básnickou harfu až do příchodu nové doby, která bude hodna básnickových veršů:

28 Časopis *Slovanský přehled* měl zásadní vliv na rozvoj české bulharistiky a od svého založení — ve zvláštní míře pak zejména v první fázi existence, tedy do roku 1914 — byl nejvýznamnějším periodikem, na jehož stránkách byly soustavně publikovány české překlady z bulharské poezie (podrobněji viz Černý 2015b: 627–655).

29 Šakův dopis A. Černému ze 2. 1. 1900, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., Archiv AV ČR v Praze, fond Adolf Černý, sign. II. b) 1., složka V. Šak.

Heпей ми се

Heпей ми се. И защо ли да пея
в тез години, аз в каквито живея!
Как се пеят славни песни за стари
тамо, дето днешните са заспали?
Как се слави древна мудрост, юнаштво,
тамо дето днес от тях е сираштво?
Пеял бил съм и стихове нареждал,
коя полза и каква ли надежда,
като няма кой да слуша, разбира
туй, що пея, туй, що дрънкам на лира?
— Като няма в труд поету награда,
чезне песен, фантазия отпада.

Ах, напразно стар се спомен тъй сили
да направи песните ми премили!
Веч за песни миналото не пита,
сегашното — люби лира разбита...
Славни песни днес нито са възможни;
веч за слава достойните измрели,
а живите, кат че не са живели –
нечувствени, равнодушни, нищожни...
— Народ, който глух на песни остава,
глуха вечно за него е и слава.

Кой да слуша като не се намира,
ще окача нямата си аз лира
там в безводни и ронливи долини,
на безродни и бодливи глогини...
Нека там ѝ ветрец струни подрънва,
нека глухо с звук на жалби покънва,
дор настане друг род, с чувство по-знойно,
ново време, по за песни достойно...³⁰

Mně není do zpěvu

Mně není do zpěvu! V čem podnět k písni
bych hledal v dobách, kdy je život tísní?
O předcích slavné písně zpívat lze-li,
když v tuhém spánku spí dnes národ celý?
Jak zpěvem slavit byvší reky země,
když potomkem jich ubožáků plémě? —
Dřív zpíval jsem, verše k verši skládal —
kde notu vzít dnes, k níž bych slova já dal,
když není posluchačů dobré víry,
již chápali by chvění strun mé lyry?...
Kde poeta je nedoceněn v práci,
tam píseň svou i fantazii ztrácí!

Mne stará upomínka marně sílí,
a marně chci, by zpěv můj všem byl milý,
vždyť minulost již po písních se neptá
a dnešek lyru rozbitou v prach deptá!
Dnes nemožny jsou velké písně slávy;
důstojní slávy složili v hrob hlavy
a žijící jak nebyli by živí,
malátní duchem jsou a klidu chtějí.
A národ k zpěvu hluchým-li se staví,
je věčně hluchým k velikosti slávy!

Nikoho není-li, kdo zpěv můj slyší,
svou lyru zavěším v skal pustých říši,
v korytě dolin, v kterých vyschly vody,
na větvích hlohu, jenž nerodí plody,
a tam nechť vítr struny rozezvučí,
a v němých skalách lyry zpěv nechť hučí.
Nechť zvučí tam, než nový rod se zplodí,
než písně důstojnější čas se zrodí!³¹

Nutno zdůraznit, že v oblasti českého uměleckého překladu z bulharštiny byl Šak skutečným průkopníkem, neboť jeho předchůdci se vesměs věnovali folklorním tex-

30 Při citování bulharských originálů Slavejkovových básní by bylo na místě vycházet z reprezentativních sebraných spisů básníka, avšak v současné době je velká část bulharistické literatury — ať už z fondů Klementina, anebo Slovanské knihovny — nedostupná kvůli dlouhodobé rekonstrukci skladových prostor, proto jsem nucen využívat i antologických vydání a souborů volně dostupných na internetu; báseň *Heпей ми се* je citována podle: Топалов 2012: 450.

31 Šakův překlad básně *Mně není do zpěvu* je citován podle: Rudolf 1909: 14–15.

tům.³² Co se tohoto překladu (a i ostatních dvou) P. R. Slavejkova týče, lze rámcově souhlasit s hodnocením literární historičky Danuše Hronkové, že Šakova přebásnění z díla klasiků 19. století (výslovně hovoří o překladech z Vazova) můžeme i přes jistou strojenost pokládat za lepší část Šakova překladového odkazu, ač nejsou sémanticky příliš přesná a jsou ovlivněna ve své době již nevýbojnou a tradicionalistickou „básnickou technikou školy lumírovců“, avšak celkově vyznívají poetičtěji než starší práce Voráčkovy. Pro Šakovo umělecké cítění je příznačné i jeho selektivní hledisko — z Vazovovy tvorby si vybíral básně buď z oblasti společensky angažované tvorby, anebo přírodní lyriku, nabízí českému čtenáři bulharský pendant k vlasteneckým reflexím poezie S. Čecha nebo J. V. Sládka, čímž upevnil českou představu o Vazovovi jakožto o básníkovi „vlasteneckém i sociálním především“ (Hronková 1975: 155–156).

Obdobným způsobem překladatel postupoval i u Slavejkova — verše *Mně není do zpěvu* musely Šaka lákat právě jako odraz soudobých neutěšených poměrů panujících v kruzích bulharské intelektuální elity a vzhledem k peripetiím básníkovy poosvobozené existence je mohl chápat jako verše nadčasové, reflektující obecně těžké postavení básníka ve společnosti.

Několik zvýrazněných příkladů ilustruje, že z hlediska lexikální přesnosti nejsou Šakovy překlady vždy filologicky věrné — původní obraz je často v procesu tlumočení dotvořen, zkonkrétněn: u verše „в тез години, аз в каквито живея!“ Šak doslovuje naznačenou potencialitu textu: „v dobách, kdy je život tísní“ (místo „v letech, ve kterých žiji“); podobně „днешните са заспали“ — „v tuhém spánku spí dnes“ (přidáno je adjektivum „tuhý“), „сирашство“ — „ubožáků plémě“ či „ще окача нямата си аз лира“ (doslova „zavěším svou němou lyru“) — „svou lyru zavěším v skal pustých říší“.

Jiným typem posunu je verbální popis obrazu: např. „коя полза и каква ли надежда“ (tj. „jaký užitek a jaká naděje“) je velice volně převyprávěno jako „kde notu vzít dnes, k níž bych slova já dal“ nebo „сегашното — люби лира разбита“ (tj. „současnost má ráda rozbitou lyru“) — „a dnešek lyru rozbitou v prach deptá“.

Někdy pak překladatel archaizuje — český ekvivalent je knižnější, poetičtější či „starodávňější“ než předloha: „древна мудрост, юнаштво“ je převedeno jako „byvší reky země“ nebo „дор настане друг род“ — „než nový rod se zplodí“.

Ale nesmíme opominout ani pozitivní stránky, jako je tvůrčí tlumočení zvukových kvalit, např. v následujícím dvojverší, kdy bulharskému originálu s onomatopoeickým střídáním hlásek s-l-z-m v češtině odpovídá působivá, mírně obměněná kombinace s-l-h: „Славни песни днес нито са възможни; / веч за слава достойните измрели“ — „Dnes nemožny jsou velké písně slávy; / důstojní slávy složili v hrob hlavy“. Formálně i významově vzorně je pak např. přeloženo dvojverší „Като няма в труд поета награда, / чезне песен, фантазия отпада.“ — „Kde poeta je nedoceněn v práci, / tam píseň svou i fantazii ztrácí!“

Slavejkovova málo vybíravá, ba krutá slova na adresu současníků v *Mně není do zpěvu* vyvolala řadu kritických reakcí, a tak i básníkův lyrický mluvčí otupil britkost výrazu a dospěl ke smíření v přelomovém textu *Má krutost zhasla...* (1873), v němž je sice tematizována myšlenka o zaslouženém jařmu lhostejného lidu, ale nakonec Slavejkovovo

32 Pomineme-li překladatele ústní lidové slovesnosti (V. D. Stojanov, J. Gebauer, J. Holeček aj.), je asi jediným Šakovým předchůdcem Josef Antonín Voráček (1857–1900).

alterego spojilo vlastní utrpení s mukami svého národa, jež v hloubi své bytosti pocítilo skrze smrt matky a skrze utrpení vlastní manželky a dětí. Ve finále se lyrický subjekt vyznal, že spoluprožívání bolesti a pokorný soucit s nevině trpícími zlomily vzdor jeho srdce a přivedly ho opět do jedné řady s lidmi, jimž dříve spílal a k nimž byl tak tvrdý:

Жестокостта ми се сломи

(...)

И в твойта смърт, и нейното страданье
познах теглото аз на тоз народ –
развердиха се мойте вежди рани
за неговет и наш злочест живот!

Жестокостта ми се сломи, аз клюмнах,
заплаках пак и зинах, *та проклевх* –
проклевх аз тази в мене *страст безумна:*
да бъда *горд и жесток, както бех.*

Проклевх и вси *достойни за проклетства,*
и срам, и сваят *притъпкали във прах,*
виновници за всички тези бедства –
а заедно и себе си със тях...

И вслушах се... И близо, и далеко
все пак тоз глас: „Ах, помощ иде ли?“
Въздъгнах аз и толкоз само рекох:
„О, спи ли бог? О, бог не види ли?“³³

Мá krutost zhasla...

(...)

Svých dětí bídou, smrtí matky zkrušen,
já chápal muky národa a bědy,
až jizev starých krutostí dřív dušen,
bol vzbudil se, mých hněvů strhav ledy.

A krutost moje zhasla! V zarmoucení
já zaplakal, své klnuv ukrutnosti,
i sobě klnul jsem, své vášnivosti,
jež k tvrdosti mne svedla, k zlořečení.

A proklínal jsem *chátru hrozných vrahů,*
jež *národ mučila* a dosud *mučí,*
jež *do zraků mu vháni slzí vláhu*
a *zoufalství ho žene do náručí.*

A naslouchal jsem... Nic... Dál *kvílím v touze:*
„Ach, pomoc jde-li? — Komu je nás líto?...“
A vzdychnul jsem a v stesku děl jsem pouze:
„Zda spí bůh na nebi? — Což nevidí to?“³⁴

Překlad této básně je sémanticky ještě rozvolněnější, než tomu bylo v prvním případě. Pro formulace „bol vzbudil se, mých hněvů strhav ledy“, „chátru hrozných vrahů“, „zoufalství ho žene do náručí“ nebo „kvílím v touze“ nenalezneme v předloze lexikální oporu, jsou to jen variace a opisy původních obrazů. Vysoká je i frekvence stylistických a gramatických archaismů („kvílím v touze“, „klnul jsem“, minulé přechodníky „klnuv“, „strhav“), slovosledných inverzí a míst s komplikovanou syntaxí („jizev starých krutostí dřív dušen / bol vzbudil se, mých hněvů strhav ledy“, „do zraků mu vháni slzí vláhu“, „já zaplakal, své klnuv ukrutnosti“). Pozorovat lze též tendenci k nahrazování jednoho slovního druhu jiným, a tím i k prodloužení verše (např. adjektiv „*горд и жесток*“ substantivy „*k tvrdosti mne svedla, k zlořečení*“) a k zpravidelnování rýmů, jež se tak namnoze stávají málo invenčními („*клюмнах / безумна / та проклевх / както бех*“ — „*V zarmoucení / k zlořečení / ukrutnosti / vášnivosti*“).

Do třetice, i svého času velice populární píseň *S bohem buď, s bohem, ženo má milá* vykazuje některé typické rysy Šakovy překladové techniky:

33 Báseň *Жестокостта ми се сломи* je citována podle: Топалов 2012: 451–452.

34 Šakův překlad básně *Má krutost zhasla...* je citován podle: Rudolf 1909: 15–16.

Сбогом, прощавай, невесто мила

S bohem bud', s bohem, ženo má milá

Сбогом, прощавай, невесто мила,
отивам ази в незнаен път.
Съдбата ми се вече решила,
Мен ме осъжда пристрастен съд.

*S bohem bud', s bohem, ženo má milá,
neznámé cesty čeká mne cíl,
osudu zloba losem mým byla,
stranickým soudcem souzen jsem byl.*

На заточенье в страни далечни,
в земя незнайна, неволен роб,
там да се скапя в окови вечни,
без да узнаеш ти моя гроб.

*Odcházím, vyhnán, v dalekou zemi,
neznámých krajů nevolný rob;
v okovech skonat údělem je mi —
neuzříš nikdy smutný můj hrob.*

Няма да идваш сутрина рано,
тамян да пушиш, да палиш свещ,
ни да нареждаш жално, пространно
как сме живели ний изнапреж.

*Nebudeš nad ním rozžíhat svíce,
tamian pálit v úsvitě dní;
nebudeš v chatě pořádat více,
někdejší štěstí nebude v ní.*

От мен ти нищо недей чака,
живей, минувай веч, както знайш,
но недей тъжи, недей ти плака
и пред душмани дръж кураж.

*Pomoc mých rukou! Nečekej na ni,
života bědám sama jdi vstříc.
Neplač, má ženo, nezoufej v lkání,
ukazuj vrahům lhostejnou líc.*

Люби, прегръщай мъжко си чедо,
сама надежда, син пеленак,
теши се с него, горди се с него,
че той ще бъде добър юнак.

*Syny mé malé ošetřuj láskou,
nemluvně naše pýchou tvou bud',
nadějí tvojí, k životu páskou —
junáctví vštěpuj v sirotu hrud'.*

Къпи, кърми го, над люлка пей му!
„Расти, мил сине, ти порасни!“
чувство за мщенье вдъхни ти нему,
той зарад нази да отмъсти.³⁵

*Koupej a krm je, uspávej zpěvem...
Vyroste syn můj! Vidím ho již,
mužné své srdce jak zpíjí hněvem,
pomstou jak splácí našich muk tíž!³⁶*

Překladatel k veršům připojil poznámku „Psáno 1854“, avšak všeobecně se přijímá, že text vznikl až roku 1881, v době Slavejkovova ostrého konfliktu s Alexandrem Battembergem, kdy byl spisovatel nucen opustit Bulharské knížectví a uchýlil se do Východní Rumelie; odtud elegická nálada básně a forma evokující loučení manželů před mužovým odchodem do vyhnanství (signifikantní je sloveso ve 2. osobě, avšak v poslední strofě Šak nahradil imperativ vyslovený v přímé řeči „Расти, мил сине, ти порасни!“ osobou třetí a přímým vstupem básnického subjektu „Vyroste syn můj! Vidím ho již“).

Ovšem ve srovnání s originálem patetický účinek českého překladu zesiluje zejména archaické či stylisticky nadsazené lexikum, působící strojeným, afektovaným

35 Báseň *Сбогом, прощавай, невесто мила* je citována podle: Славейков [1881 — 2016].

36 Šakův překlad básně *S bohem bud', s bohem, ženo má milá!* je citován podle: Rudolf 1909: 13–14.

dojmem („rob“ [místo otrok, popř. rab], „v chatě pořádat“, „nezoufej v lkání“, „ukazuj vrahům“ [ve smyslu nepřátelům], „ošetřuj láskou“, „vštěpuj v sirotky hrud“, „našich muk tíž“); vyčpělá a od dob Máchových nadužívaná je i rýmová dvojice „láska — páska“, která v žádném případě nepostihuje básnickou obraznost předlohy; ne právě šťastné je ponechání bulharského „тамян“ i v českém textu, adekvátní protějšek by byl „kadidlo“. Na druhou stranu je třeba přiznat, že se Šakovi povedlo adekvátně transponovat jemnou zvukovou instrumentaci některých míst, jako např. střídání m a sykavek v dvojverší „Съдбата ми се вече решила, / Мен ме осъжда пристрастен съд“ — „osudu zloba losem *mým* byla, / *stranickým* soudcem souzen jsem byl“.

Na základě provedené analýzy můžeme charakteristiku D. Hronkové týkající se Šakovy překladatelské techniky doplnit v tom smyslu, že je založená na volnějším rozvíjení poetického materiálu a transponování básnické tropiky a v podstatě směřuje od věcné (filologické) věrnosti k poetické parafrázi a variaci — v některých aspektech s výsledkem uspokojivým až dobrým (např. při přenosu zvukové instrumentace), jindy spíše s efektem oslabujícím výrazovou bohatost a pestrost směrem k stylistické nivelizaci (zhusta archaizaci) i celkový umělecký účinek. Ostatně vzrůstající tendenci k parafrázi pozorujeme jak u souboru Šakových překladů pro *Slovanský přehled* a Rudolfovu antologii, tak zejména u Šakových dvou posledních rozsáhlejších přeložených básnických sbírek — *Té věčné a té svaté* (1931) Elisavety Bagrjany a *Symphonie Prahy* Kirila Christova (1932).³⁷

Na závěr jsem si ponechal ještě jeden, poněkud kuriózní překlad. Vyšel ve 2. svazku *Společenského zpěvníku sokolského s nápěvy*, nazvaném *Z luhů slovanských a cizích*, v roce 1904 a o jeho překladateli nic nevíme, neboť písňový text byl vydán anonymně; známo je pouze jméno editora celé publikace, jež patří hudebnímu pedagogovi a propagátoru společenského zpěvu Ferdinandu Polenskému (1862–1938).

Báseň vznikla v roce 1864 a představuje svého tvůrce jako výsostného lyrika, znamenajíc v dějinách bulharského básnictví jeden z prvních uměleckých pokusů o syntézu milostného vyznání dívky s motivem nespoutaného mořského živlu a jeho rozbouřených vln, jež jsou metaforou vášnivého citového vzplanutí:

По море се скитам ази

По море се скитам ази,
от пристанище далеко,
между бурните талази
да ме влечат в тъмнина.

Ах, морето яровито,
а небето е покрито
с черни облаци и мрачни
и звездица ни една.

Po moři já bloudím stále...

Po moři já bloudím stále,
od přístavu vzdálen již,
vlny bouřné bijí dále
a mne *vlekou* v temnou říš.

Moře vlnami rozryto,
v nebi černé *chmury* zřít,
celé stále mraky kryto,
ni jediné hvězdy třpyt.

³⁷ O analytickou sondu zaměřenou na Šakovu překladatelskou činnost (ovšem bez zevrubnějšího komentáře k překladům z díla P. R. Slavejkova) jsem se pokusil na jiném místě (srov. Černý 2008: 243–249).

Сал една звездица беше
мой водител и предстател,
тя всред бурите лъщеше
и надежда тя ми бе.

Měl jsem sice hvězdu jasnou,
byla vůdcem, strážcem mým,
byla v bouři *metou spásnou*
a mým cílem jediným.

Но тъма, тъма ужасна
дойде, та покри и нея,
та загина и угасна
тя, звездица на небе.

[tato strofa je vynechána]

Таз единствена надежда,
туй прекрасното светило,
беше ти, девойче мило,
твоят поглед жалостив.

A ta naděje má byla,
a ten zářný obraz můj,
dívčino ty moje milá,
milostivý pohled tvůj.

Кат изгубих аз и тебе,
теб, що беше зарад мене
най-надежно утешение,
как да бъда вече жив!

Leč když ztratil jsem já tebe,
jež jsi byla pro mne div,
jež jsi byla moje nebe,
jak já budu déle živ.

Да въздишам и да плача,
самненичък да се влача
по земи, земи далекы,
нека бъде туй до днес!

Vzdychám jenom, pláču stále,
sám teď vleču žití tíž,
ať putuji dál a dále,
kéž tomu dnes konec již.

Буйни ви талази морски,
потопете в гроб незнаен
като мен челяк отчаян,
сам останал и злочест.³⁸

Vlny moře bouřlivého
v neznámý svůj skryjte hrob
člověka vy nešťastného,
jenž opuštěn jako rob.³⁹

O překladatelské dílně neznámého básníka je možno konstatovat, že ji vedl zručný praktik se smyslem pro rytmus, jemuž byla blízká lumírovecká metoda ctící zásadu zachovávat tíž metrický spád a tíž rozměr verše, jež jsou charakteristické pro cizojazyčný originál. Snad nebude příliš troufalé vyjádřit hypotézu, že vzhledem k tendenci ke zpravidelnění rýmu (původní vzorec abac, popř. aabc je bezvýhradně nahrazen pravidelným střídavým rýmem abab) i ke konkrétní podobě rýmových dvojic (např. „již — říš“, „tíž — již“ nebo „hrob — rob“) a užitého „lumíroveckého“ lexika vůbec („vlekou“, „chmury“, „metou spásnou“, „žití tíž“, složitá inverze „v neznámý svůj skryjte hrob / člověka vy nešťastného“), nápadně upomínajících na výše citovaný materiál, nelze vyloučit možnost, že tlumočnickem i tohoto písňového textu byl Vladislav Šak.

*

38 Báseň *Po more ce skutam azu* je citována podle: Славейков [1863 — 2016].

39 Anonymní překlad básně *Po moři já bloudím stále...* je citován podle: Slavejkov 1904: 264.

Od desátých let 20. století si Slavejkovova přínosu pro rozvoj bulharské kultury a slovesnosti začalo všimnout i domácí literární dějepisectví: hodnotí jej Josef Páta, Miloš Weingart, Frank Wollman, Jan Máchal nebo i v Čechách publikující odchovanec Karlovy univerzity, bulharský literární historik a slavista Boris Jocov. Překládají se však jen ojedinělé drobnosti a situace se příliš nemění ani po roce 1945. Výjimku představuje počín sofijského nakladatelství Bălgarski pisatel, které s překladatelem Františkem Marešem připravilo knižní výbor *Kytice*, bohatě ilustrovaný malířkou Manou Parpuloovou (Slavejkov 1983). Čtenářský dosah knihy však nebyl velký (publikace vyšla v Bulharsku), a navíc výběr textů byl podřízen záměru přiblížit bulharského klasika dětskému čtenáři, což se projevilo i na překladu (v mnoha případech se blížil parafrázi a nejednou překladatel lexikálně a stylisticky Slavejkovovu tvorbu „poděštvoval“, a tím zploštil původní žánrovou různorodost a pestrost básnickových originálů).

Alespoň ukázka z nových překladů Ludmily Kroužilové přinesla bulharistická kapitola v kolektivní monografii *Počátky novodobých literatur a metamorfózy romantismu u jižních Slovanů, Rumunů a Albánců*, v níž český čtenář nalezne i speciální podkapitulu III.4.4. *Renesanční osobnost Petka Račova Slavejkova* (Černý 2015a: 149–158), synteticky shrnující pozici Petka R. Slavejkova v literárních dějinách bulharského obrození. Doufejme, že tato nejnovější slavejkovovská přebásnění budou uveřejněna ve své úplnosti a že se stanou důležitým mezníkem v recepci tohoto autora v českém prostředí.

*

Jak bylo bohatě dokumentováno pramenným materiálem, Češi se nejprve (zhruba v polovině 19. století) seznámili se Slavejkovovými paremiologickými sběry, třebaže o folkloristově identitě nevěděli, neboť přísloví byla publikována anonymně, resp. v souhrnném obsahu sborníku, v němž sbírka vyšla, pod jménem D. Muteva.

Od šedesátých let 19. století vychází celá řada drobných zpráv a článků z pera Vasilu D. Stojanova, Konstantina Jirečka, Andreje V. Zechirova (Panova), Jana Nerudy, Josefa Jakuba Toužimského, Kojča Božkova či Emanuela Faita, v nichž byl Slavejkov charakterizován jako „duchaplný a nadaný spisovatel“, „první národní pěvec bulharský“, reformátor novobulharského jazyka i pravopisu („apoštol bulharštiny“), vynikající lyrik a satirik, „nejlepší znatel národního života bulharského“, „nejvtipnější a nejnárodnější“ bulharský literát či „učitel národa bulharského“ a v nichž také býval přirovnáván např. k Vuku S. Karadžićovi, Karlu Havlíčkovi Borovskému, Janu Kollárovi, Jánů Hollému, Františku Ladislavovi Čelakovskému aj. V českém tisku se dále psalo o Slavejkovově opakovaném zatýkání, věznění a dalších střetech s osmanskou mocí, o uhoření cenných rukopisů při požáru Staré Zagory, o pražské slavnosti Bulharské sedjanky jemu věnované, o zásluhách o sjednocení Bulharského knížectví s Východní Rumelií, o jeho konfliktech s Alexandrem Battenbergem i s Ferdinandem I. Koburským a samozřejmě též o jeho skonu.

Ovšem se Slavejkovovou uměleckou tvorbou se Češi seznámili (do roku 1904) nedostatečně — jedna přeložená povídka s námětem ze života černohorských Albánců a čtyři lyrické básně nemohly ani v nejhrušších konturách poskytnout českému recipientovi reálnou představu o kvalitách, tematické šíři i žánrové rozmanitosti spisova-

telových slovesných výtvorů. Situace se bohužel podstatně nezměnila ani později (až na nečetné světlé výjimky, např. pokus objevit Slavejkova jako autora dětské poezie, o němž byla řeč výše) a tento neutěšený stav trvá doposud. A tak Petko R. Slavejkov zůstává při konfrontaci s českými obrazy a texty jeho souputníků Ljubena Karavelova, Christa Boteva či Ivana Vazova i nadále jaksi upozaděn a nedocenen. Lze si jen přát, aby se Slavejkova ujal vhodný český překladatel — marginální postavení jeho spisovatelského odkazu v české recepci bulharské literatury by pak mohlo být zneplatněno spontánním ohlasem, který by nově zprostředkovaná díla v českém prostředí vyvolala. Slavejkov je nepochybně této české „rehabilitace“ hoděn a přinejmenším jeho nádherným jazykem psaná poezie si naší pozornosti zaslouhuje plným právem.

LITERATURA:

- Bečka, J. et al. 2008. *Slavica v české řeči. III. Část 1. Překlady ze západo- a jihoslovanských jazyků v letech 1891–1918*. Pod vedením Jiřího Bečky a Siegfrieda Ulbrechta dále spolupracovaly Zdena Koutenská a Jitka Taušová. Práce Slovanského ústavu AV ČR — Nová řada, sv. 23. Praha: Slovanský ústav AV ČR 2008.
- Božkov, K. 1885. „Staré učitelstvo bulharské se vzpomínkou na Petko Rajčo Slavejkova.“ *Paedagogium* 7 (11 — listopad): 503–506.
- Černý, M. 2008. „Matematik s básnivou duší. Nad bulharistickým dílem Vladislava Šaka (1860–1941).“ Pp. 220–257 in Marcel Černý, Dobromir Grigorov (eds.). *Úloha české inteligence ve společenském životě Bulharska po jeho osvobození / Ролята на чешката интелегенция в обществения живот на следосвобожденска България*. Praha / Praha: Velvyslanectví Bulharské republiky v České republice / Посолство на Република България в Чешката република.
- Černý, M. 2015a. „Počátky novobulharské literatury — období národního obrození.“ Pp. 74–199 in Marcel Černý et al. *Počátky novodobých literatur a metamorfózy romantismu u jižních Slovanů, Rumunů a Albánců*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- Černý, M. 2015b. „Význam Slovanského přehledu pro českou (zejména literárněvědnou) bulharistiku.“ *Slovanský přehled* 101 (3): 627–671.
- Dobruský, V. 1886. „Pravdomluvný.“ *Paleček* 14 (45 — seš. 23): 390.
- Fait, E. 1896. „Petko Račev Slavejkov.“ *Lumír* 25 (6 — 20. 11.): 61–63.
- Hanuš, I. J. 1853. *Literatura příslovnictví slovanského a německého či předchůdcové Fr. Lad. Čelakovského v „Mudrosloví národu slovanského v příslovích“*. V Praze: Nákladem spisovatelovým.
- Hanuš, I. J. 1857a. „Běloruská přísloví a pořekadla.“ *Koleda* 8 (kalendář na rok obyčejný 1858): 86–88.
- Hanuš, I. J. 1857b. „Bulharská přísloví a pořekadla.“ *Koleda* 8 (kalendář na rok obyčejný 1858): 88–90.
- Hanuš, I. J. 1857c. „Lužická přísloví.“ *Koleda* 8 (kalendář na rok obyčejný 1858): 90–91.
- Hlas národa 1895. „Petko R. Slavejkov.“ *Hlas národa* 10 (195 — 17. 7.): 5.
- Hronková, D. 1975. „Počátky pronikání díla Ivana Vazova do Čech.“ Pp. 145–168 in Emil Георгиев, Юлиус Долански (eds.). *Българо-чешката дружба в литературата на XIX век / Česko-bulharské přátelství v literatuře XIX. století*. София / Sofia: Издателство на Българската академия на науките / Nakladatelství Bulharské akademie věd.
- Humoristické listy 1884. „Petko Rajčev Slavejkov.“ *Humoristické listy* 26 (7 — 16. 2.): 49.
- Jireček, K. 1875. „Starobulharské nosovky.“ *Časopis Musea Království českého* 49 (3): 325–330.
- Jireček, K. 1876. *Dějiny národa bulharského*. V Praze: B. Tempský
- Jireček, K. 1888. *Cesty po Bulharsku*. Spisů musejních číslo CLX. V Praze: Nákladem

- Maticice české.
- Klika, J., Štech, K. 1909. „Slavejkov Petko Rajčev [sic!].“ Pp. 1658–1659 in Josef Klika, Karel Štech (eds.). *Stručný slovník paedagogický*. Díl 6. *Semantika — Žulinski Tadeusz*. V Praze: E. Beafort.
- Moravská orlice 1884. „Bulharské listy...“ *Moravská orlice* 22 (118 — 21. 5): 2.
- Národní listy 1884. „Slavnostní večer Petka R. Slavejkova...“ *Národní listy* 24 (31 — odpolední vyd., 31. 1.): 2.
- Národní listy 1886. „Politické zprávy.“ *Národní listy* 26 (304 — odpolední vyd., 3. 11.): 1–2.
- Národní listy 1895. „Petko R. Slavejkov.“ *Národní listy* 35 (195 — 17. 7.): 2.
- Národní politika 1895. „Petko R. Slavejkov.“ *Národní politika* 13 (195 — ranní vyd., 17. 7.): 2.
- Neruda, J. 1952. „Petko Rajčev Slavejkov.“ Pp. 235–238 in Jan Neruda. *Podobizny II. 1882–1884*. K vydání připravil Miloslav Novotný. Spisy Jana Nerudy, sv. 30. Praha: Československý spisovatel.
- Páta, J. 1933. „Almanach pražských bulharských akademiků „Jutro“ z roku 1883.“ *Slovanský přehled* 25 (8–9 — říjen–listopad): 231–235.
- Páta, J. 1934. *Jan Neruda a slovanský svět. Jubilejní poznámky a doklady*. V Praze: Nákladem vlastním; též in *Časopis pro moderní filologii* 20: 250–273.
- Posel z Prahy 1872. „Bulharský redaktor Slavejkov...“ *Posel z Prahy* 3 (202 — 24. 8.): 2.
- Rudolf, A. (ed.). 1909. *Z bulharského Parnasu (Ukázky novodobé poesie bulharské) I*. Uspořádal, úvodny opatřil a na památku obnovení bulharského carstva vydal Dr. Alfréd Rudolf. V Praze: Nákl. spisovatelovým.
- Rychlík, J. 2000. *Dějiny Bulharska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Slavejkov, P. R. 1887a. „List bulharského vlastence Koburgovi.“ *Národní listy* 27 (268 — 30. 9.): 2.
- Slavejkov [jméno omylem zkomoleno na Slaviiekov], P. R. 1887b. „Krvopomsta. Obraz z Albanska.“ Přel. Karel Červenka. *Věstník. Časopis spolků česko-slovanských ve Vídni* 5 (27 — 2. 7.): 2; (28 — 9. 7.): 2–3; (29 — 16. 7.): 2–3; (30 — 23. 7.): 2–3; (31 — 30. 7.): 2–3.
- Slavejkov, P. P. 1897. „Výstraha.“ Přel. Vladislav Šak. *Čas. Beletristická příloha* 2 (20): 153.
- Slavejkov, P. R. 1901a. „S bohem buď, s bohem, ženo má milá [orig. Сбогом, прощавай, невесто мила] — Mně není do zpěvu [orig. Не пей ми се] — Má krutost shasla [orig. Жестокостта ми се сломи].“ Přel. Vladislav Šak. *Slovanský přehled* 3 (7 — duben): 300–302.
- Slavejkov, P. P. 1901b. „Blízko cesty, jež se táhne lesem [orig. Сред гората, отстрана край пътя...] — Cesta, která vede místy [orig. Пътят, по който възпирах...] — Před minutou vichr v letu [orig. Преди минута буен вихър...] — Stinný sad. Ve větvi hustém loubí [orig. Сенчеста градина. В глъбината...].“ Přel. Vladislav Šak. *Slovanský přehled* 3 (7 — duben): 302–303.
- [Slavejkov, P. R.] 1904. „241. [Po moři já bloudím stále...].“ Pp. 264–264 in Ferdinand Polenský (ed.). *Společenský zpěvník sokolský s nápěvy. II. Z luhů slovanských a cizích*. Přel.? [různí autoři]. Na Smíchově: Nákladem vlastním.
- Slavejkov, P. R. 1983. *Kytice*. Přel. František Mareš. Il. Mana Parpulova. Nakladatelství „Balgarski chudožnik“: [Sofia].
- J. J. T. [= Toužimský, J. J.] 1884. „Učitel národa bulharského. Obrázek z doby národního probuzení v Bulharsku.“ *Národní listy* 24 (67 — 7. 3.*): 1.
- Urban, Z. 1957. *Z dějin česko-bulharských kulturních styků*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- Urban, Z. 1981. „První české setkání s P. R. Slavejkovem.“ *Bulharsko* 30 (4): 11.
- Urban, Z. 1982. „Bulharská přísloví v podání F. L. Čelakovského a I. J. Hanuše.“ *Český lid* 69 (4): 233–237.
- Urban, Z. 1988. „Čelakovský a Bulhaři.“ Pp. 165–184 in J. Petr, Z. Urban (eds.). *Práce z dějin slavistiky XI. Slavistický odkaz F. L. Čelakovského*. Praha: Univerzita Karlova.
- A. V. Z-ov. [= Zechirov, A. V.] 1878. „Bulharská.“ *Světovzor* 12 (35 — 30. 8.): 442.
- Vinš, P. 2007. „Obraz Albánců v české společnosti na přelomu 19. a 20. století.“ *Slovanský přehled* 93 (1): 43–62.
- Иречек, К. 1995а. *Български дневник. Том 1*

- (1879–1881). Второ фототипично издание. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“.
- Иречек, К. 1995b. *Български дневник. Том 2* (1881–1884). Второ фототипично издание. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“.
- Михайлов, К. 1990. „Петко Славейков и Чехия.“ Рр. 165–172 in J. Petr, Z. Urban (eds.) *Práce z dějin slavistiky XIV. Česko-bulharské kulturní vztahy v době obrození*. Praha: Univerzita Karlova.
- [Славейков, П. Р.] 20 ноември 1852. „X. Български пословици“. *Памятники и образцы народного языка и словесности 1* (Прибавления к Известиям II-го отделения Императорской Академии Наук 10): 129–144.
- Славейков, П. Р. [1863]. „По море се скитам ази.“ [online]. [cit. 24. 9. 2016]. Dostupné z: <http://www.znam.bg/com/action/showBook?bookID=1319&elementID=1452643463§ionID=5>
- Славейков, П. Р. [1881]. „Сбогом, прощавай, невесто мила.“ [online]. [cit. 24. 9. 2016]. Dostupné z: <http://www.slovo.bg/old/prs/sbogompr.htm>
- Славейков, П. Р. 1954. *Български притчи или пословици и характерни думи събрани от П. Р. Славейков*. Под редакцията на М. Арнаудов. София: Български писател.
- Стоянов, В. Д. 2001. *Съчинения. Том 2*. Съставители Дочо Леков, Венцеслава Бехиньова. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“.
- Топалов, К. (ed.) 2012. *Българска възрожденска поезия. Антология*. Подбор, редакция и уводна студия Кирил Топалов. София: Академия за балканската цивилизация.
- Урбан, З., Вачкова, К. 1995. „Непознатият учен и публицист Андрей Василев Зехиров (Панов).“ Рр. 48–68 in Зденек Урбан, Кина Вачкова. *Чешки страници за Шумен през Възраждането*. Шумен: И. Р. Блъсков.
- Явашов, А., Божков, К. (eds.) 1883. *Ютро издадено в полза на Българска майчица*. Редигували Анание Явашов, Койчо Божков. Прага: Печ. на Ед. Грегга.

Marcel Černý (1974), vystudoval na FF UK v Praze magisterské obory bohemistiku, srovnávací slavistikou a bulharistikou (1992–1999), na něž navázal doktorátem ze slovanských literatur (2007). Od roku 2001 je zaměstnán jako odborný a od roku 2007 jako vědecký pracovník Slovanského ústavu AV ČR, v. v. i. Od roku 2010 navíc působí na Katedře jihoslovanských a balkanistických studií FF UK jako odborný asistent se specializací pro bulharskou literaturu. Odborně se zabývá literárněvědnou bulharistikou a sorabistikou, dějinami slavistiky a česko-jinoslovanskými kulturními vztahy. Publikuje zejména v časopise pro slovanskou filologii *Slavia* a spolupodílel se na několika knižních publikacích, např. *Západoslovanské literatury v českém prostředí ve 20. století* (2004), *Úloha české inteligence ve společenském životě Bulharska po jeho osvobození* (2008), *Slovanské bájesloví* K. J. Erbena (2009), *Pražské stopy Jakuba Barta-Čišinského* (2010), *Pražské sorabistické studie* (2013), *Počátky novodobých literatur a metamorfózy romantismu u jižních Slovanů, Rumunů a Albánců* (2015) nebo *Matija Mesič i češki i slovački suvremenici (pisma 1846. — 1875.)* (2016). Kromě toho připravil výběr z tvorby pozapomenutého literáta a výtvarníka Emmericha Aloise Hrušky „*Ženo, jejíž klín vyčerpává můj mozek!*“ (2011) či obsáhlý soubor literárněhistorických studií polonisty, slavisty a komparatisty Karla Krejčího *Literatury a žánry v evropské dimenzi. Nejen česká literatura v zorném poli komparatistiky* (2014) a rovněž překládá z bulharské literatury (*Apokryfní zvířata* Dimitra Kenarova, 2012; *Půlnoční historky. Antologie bulharského diabolismu*, 2014).